

EGER VÁROS ÜRBÉRI ÉS FELSZABADULÁSI PERE (II. rész)

DR. SZÁNTÓ IMRE:

I.

Eger város antifeudális harca gróf Barkóczy Ferenc püspök ellen

A Rákóczi-szabadságharc leverése után hazánk nem léphetett az önálló polgári-nemzeti fejlődés útjára, hanem gazdasági és politikai függés várt rá. A dolgozó népet két erő szorította engedelmességre: az államhatalom fegyveres ereje és a vallás idcológiai fegyvere. Egerben is az engedelmesség rúgója „nemcsak külső kötelesség vala, hanem bel ösztön s a századok keresztényi áhítatú szent buzgalma” [1]. A katolikus egyház hű segítője volt az uralkodóháznak és az uralkodó osztályoknak a kizsákmányolás és idegen elnyomás ellen küzdő dolgozó nép fékentartásában. Megnyugvásra, türelemre, a felsőbbség iránti engedelmességre szorította az elégedetlenkedőket [2].

A Rákóczi-szabadságharc bukása és Telekesy István püspök halála után (1715) gróf Erdődy Gábor került az egri püspökség és megyei főispánság élére. Erdődy a Habsburg-ház bizalmasa és a királyi ház leányági trónörökösödésének egyik legerősebb szószólója. A nemrég még Rákóczi fejedelemnek hódolt, megfélemlített vármegye ebben az időben tulajdonképpen Erdődy püspök-főispán akaratának és politikai nézeteinek, s ezzel a bécsi udvarnak is leglojálisabb kiszolgálója [3].

Az 1731. évi Carolina Resolutio a protestáns egyházi életet nagymértékben a katolikus egyház felügyelete alá helyezte. A protestánsok csak „toleráltattak”, megtűrtnek tekintették őket, politikailag megbízhatatlanoknak számítottak. Egerben is hosszú ideig meg voltak fosztva „a polgári javak birhatási jogától” és a szabad adás-vevéstől. A protestáns vallásszabadságért folytatott küzdelem — főleg a XVIII. században — egyet jelentett az idegen uralom elleni harccal. Az üldözött vallás védelme erősítette az idegen uralom elleni szembenállást, a nemzeti függetlenségi törekvéseket. Ugyanakkor gróf Erdődy Gábor egri püspök 1721-ben megjelent könyvében a protestánsokat nyílt ellenségnek állította be; inkább akarta az országot szegénynek és katolikusnak, mint gazdagnak és balhit (a protestantizmus — Sz. I.) által fertőzött-

nek [4]. Erdődy püspök és utódai, Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly mindent elkövettek az elprotestánsodott Tiszavidék rekatolizálása érdekében. Kíméletlenül üldözték, zaklatták a prédikátorokat, a protestáns jobbágyokat pedig súlyos robottal, hosszú fuvarokkal terheltek [5].

Erdődy halála után Barkóczy Ferenc püspök (1745—1761) még buzgóbb támasza volt a Habsburg-politikának, mint elődje [6]. Akkor még az egri püspökséghez tartozott az 1804-ben kiharított kassai és szatmári egyházmegyék egész területe is, így megközelítően az ország negyedrészenek a főpásztora lett az egri püspök. „Ha közjogi értelemben nem is volt uralkodó — írja róla Szmrecsányi Miklós — akkori helyzete sokban hasonló volt. Az ország tekintélyes részéből a tized őt illette; most három egyházmegyére elosztott uradalmaknak egyetlen birtokosa volt; mint Eger püspöki város földesura és mint Heves és Külső-Szolnok egyesített vármegyék örökös főispánja, minden köz- és magánügyben döntő befolyást gyakorolt; székhelyén és környékén az ő akarata mindenben érvényesült” [7].

A XVIII. század egri püspökei, Erdődy Gábor gróf (1715—1744), Barkóczy Ferenc gróf (1745—1761) és Eszterházy Károly gróf (1762—1799) — egyszersmint Heves és Külső-Szolnok megye örökös főispánjai — törhetetlen hívei voltak a Habsburg uralkodóháznak, mindig szívesen látott vendégei a bécsi Burgnak. Klerikális helytörténetseink, Gorové László, Breznay Imre, Szmrecsányi Miklós, Meszlényi Antal és mások úgy igyekeztek feltüntetni az egri „barokk” püspökök korát, mint amikor a legnagyobb volt az egyetértés a püspökség és a város között. Azt igyekeztek bebizonyítani, hogy ez a korszak a társadalmi tekintély alapján épült fel, nem pedig a fegyverek erejére, s a lelki terrorra támaszkodott. A tények azonban könyörtelenül rácăfolnak állításaikra [8].

A Fenesy-féle egyezés megkötése után közvetlenül, Telekesy István püspöksége idején (1699—1715) még viszonylagos megnyugvásban éltek a megegyező felek, Eger város és a kettős földesuraság. A büntető bíráskodást a városi tanács gyakorolta uradalmi megbízottak hozzájárulásával. A szőlők terméséből a kilencedet (nonát) sem vette meg a püspök (csak a tizedet). „Elejénte a Szerződésben kikötött terhek, jelesen a kettős dézsma sem vétetvén foganatba, a Város virágzott, lakosai megszorodtak.” Telekesy püspök azt sem ellenezte, hogy a lakosok „szabadon élhessék az Eger körül elterülő pusztákat [9]. A kettős földesuraság kezdetben igyekezett kedvezményekben részesíteni az újonnan betelepült lakosokat, hogy az uraság „szolgálatyára gyarapodhassanak és alkalmasak lehessenek”. Anyagilag szépen fejlődött a város még gróf Erdődy Gábor püspöksége idején is (1715—1744) [10]. Bár a mezőváros földesúri jog hiányában nemesi jószágot nem szerezhettek, ezt az általános jogcímet azonban Eger város 1721-ben áttörte, amikor megvette az Enczinger-családnak kisházi jószágát, e mellett bérelte a pázmándi pusztát [11].

Európa feudális államaiban a XVIII. század első felében kibontakozott és felvirágzott a manufaktúra-ipar, s a hűbéres viszonyok között jelentkeztek a tőkés termelés kezdeti formái. Ebben az időszak-

ban a Habsburg-birodalom örökös tartományaiban is kezdett kialakulni a manufaktúra-ipar. Ezzel szemben Magyarországon még a kézműves ipar is kezdetleges fokon állott, a manufaktúra pedig ritka kivételnek számított. Az ipari árutermelés és forgalom alacsony foka, a közlekedés korlátozottsága, a hazai réteg kiszorulása a kereskedelemről bénítólag hatott a városok fejlődésére, a városi polgárság megerősödésére, mely a század végén sem számarányban, sem műveltségben vagy vagyonban nem mérhető a nyugati országokéhoz.

Ekkor a városok Magyarországon még jórészt önellátóak voltak: az iparos életben a súlypont még a mezőgazdaságra, a mezőgazdasági árutermelésre, — Egerben főleg a bortermelésre — esett. Az egri szücs-mestereknek a XVIII. század derekáról kelt panaszlevele egyértelműen tanúskodik arról, hogy az iparosok föld- és szőlőművelésre szorultak: „...Mindenek felett legelső keserves panaszunk az mesterségünkre esztendőnként vetett, s vetendő súlyos portiónk, holott mesterségünk által kenyérben sem ehetünk vékony folyamattya mian, ha csak kapások is nem volnánk és szállócskénkből nem segétenénk magunkat” [12]. Schwartner Mártonnak a XVIII. század végén tett feljegyzése szerint „nehéz Magyarországon azt a határvonalat meghúzni, amelyik a várost a falutól elválasztja. Az ország minden városa (Pest és Pozsony sem kivétel) a városi iparon kívül többé-kevésbé mezőgazdaságból és állattenyésztésből él, és így kevésbé vagy jobban faluhoz hasonlít” [13].

Olyan kézműveseket vagy kereskedőket találunk Egerben is, akik kézművesiparuk vagy a kereskedelem mellett megművelték saját földjeiket, szőleiket; szükségletük jelentős részét saját termésükből fedezték. Az 1724. évi ún. Károlyi-féle összeírás szerint a fallal körülvett város négy kerületében volt 162 $\frac{1}{2}$ adómentes, 9 $\frac{1}{2}$ pusztas és 213 $\frac{7}{16}$ adó alá eső telek (fundus). A 399 adózóból 104 iparos, 11 kereskedő és 12 földművelő (agricultor), a többi 272 pedig napszámból élt (manuali labore viventes). Ugyanakkor a külvárosokban (a Hatvani-, Maklári- és a Rácz-kapu előtt elterülő hóstyán) összeírtak 218 adózót, akik közül 16 volt iparos, 17 földműves és 185 napszámos [14]. A városlakó népelem nagyobb része polgárjoggal nem rendelkező szolga, zsellér, napszámos. Ezek a külvárosi zsellér-plebejus elemek többnyire mint bér munkások megszabott napszámbérek mellett szőlőmunkások (kapások) voltak [15].

Eger város fejlődésében, gazdasági életében különös jelentőséggel bír a szőlő- és borgazdaság. A bortermelésen kívül — mint már a török hódítás előtt is láttuk — minden más művelési ág visszaszorult (bormonokultúra). Szántóföldje kevés volt; taksás földművelők éltek a hóstyákon, akik bizonyos évi fizetség ellenében telket kaptak a földesúrtól, továbbá „kapás” házatlan zsellérek, akik napszámból tengték életüket.

Egerben — mint már említettük — a török hódítás előtt is fejlett szőlőművelés folyt, főként a várossal szomszédos Almagyar-dombon, úgy hogy az Eger 1552-es ostromát leíró Istvánffy is megemlékezik róla. A török uralom idején nagyon megcsappant a szőlőművelés. Az egriek abban a panasziratban, melyet 1697-ben adtak be Fenesy püspöknek, többek között panaszolták, hogy a szőlőhegyek-

nek nincs biztos nevük, azután, hogy nincs kerülőjük, s a gazdák a karókat kénytelenek ősszel kiszedni és hazahordani, tavasszal ismét kivitetni, hogy el ne lopják. Nem utolsó panasz, hogy a barmokat a szőlőkben legeltetik [16].

De az új honfoglalókban nagy volt az igyekezet, hogy ezt a jövedelmező termelési ágat minél jobban kihasználják. Az egri szőlők nagyobb része a XVIII. század elején még úrbéri (szerződéses cenzualisztikus) szántóföld volt. Mivel azonban Lengyelország felé élénk borkereskedelem irányult, Erdődy Gábor egri püspök (1715—1744) jövedelmezőbbnek találta a jó áron értékesíthető borkilencedet és tizedet, mint a gabonából járó tizedet. Ezért arra ösztönözte a várost, hogy a lakosok szántóföldjeiket szőlővel ültessék be. Így aztán részben az egykori szerződéses szántóföldek változtak szőlőterületekké, másrészt pedig hatalmas erdőket irtottak ki szőlő alá [17]. „Az erdők... később apródonként kiirtattak, szőlő vesszőkkel beültették..., földesúri 9-ed és 10-ed alá vétettek a Méltóságos uradalomnak nagy hasznával...” [18]

A szőlőtermelés Egerben állandó emelkedést mutatott. Míg 1721-ben csak 589 szőlőbirtokos volt városunkban, addig 1750-ben már 1148, 1788-ban pedig 2292. „...A szőlők az 1771 és 1782-ik esztendőktől oltva, az Eger Várossa környékein is, még a lapályos helyek is szőlő tőkékkel beültetvén, már három annyira szaporodtak” — írják 1824-ben [19]. Hogy a szőlőművelés milyen tért hódított, mutatja az, hogy a XVIII. század végére szinte teljesen kialakult az egri határ egyenesen szőlőtermő területté. Legnagyobb termelők a vagyonosodó iparosok és kereskedők voltak, akik nagy kedvvel fordultak a szőlőtermelés felé. A szőlőbirtok eppugy ismertetőjele volt a civisségnek, mint a házbirtok. A kiterjedt szőlők munkaigénye nagytömegű napszámost vonzott a belváros körüli hóstyákra.

Az osztrák gyarmati vámpolitika azonban nemcsak Ausztria, hanem Lengyelország felé is nehézségeket támasztott a magyar borkivitelnél. Amíg Lengyelország 1772. évi felosztása előtt a magyar bor után a kiviteli vámot fizették a magyar határnál, most, hogy Galicia a monarchiához került, ehhez a transitóvám és a galíciai lengyel határon újabb kiviteli vám járult [20].

Eger város társadalmi összetétele korántsem volt egyöntetű. A többnyire idegen (görög—rác) patriciátus hatalma elsősorban a kereskedelmen nyugodott. A város középső rétegét a céhpolgárok alkották, akiknek polgárjoguk volt: önálló iparosok, kereskedő vagy fekvőséggel rendelkező emberek. A török hódoltság alatt az ipari termelés terén Eger még inkább visszamaradt, elsatnyult, mint a mezőgazdaságban. A török uralom utáni időkben még nagyon gyérszámú iparos élt városunkban, számuk azonban rohamosan emelkedett. Sok iparos özönlött be nemcsak külföldről (németek), hanem a Felvidékről is. Az 1715. évi országos összeírás csak 62 iparost talált, az 1720. évi már 101-et. 1749 március 29-én Egerben összeírták a céhmestereket. Az összeírás szerint élt itt 3 ács, 5 kőműves, 9 asztalos, 1 bádogos, 27 bodnár, 9 borbély, 56 csizmadia, 8 cipész, 3 esztergályos, 2 fazekas, 1 fésűcsináló, 12 gombkötő, 1 harangöntő, 2 kalapos, 1 képfaragó,

2 képiró, 5 kerékgyártó, 1 kesztyűcsináló, 12 kovács, 2 kötélverő, 4 lakatos, 4 mészáros, 2 mézeskalácsos, 2 nyereggyártó, 1 óracsináló, 2 orgonacsínáló, 2 ötvös, 4 pék, 2 rézműves, 1 harisnyakötő, 47 szabó, 2 szappanfőző, 2 szíjártó, 1 szitacsínáló, 30 szűcs, 26 takács, 16 timár, 1 tűcsináló, 2 üveges és 1 varró [21].

A feudális rend bomlásával a harmadik, a plebejus réteg, a kizsákmányoltak száma, mindinkább gyarapodott. Nemcsak elszegényedett céhtagok tartoztak ide, hanem a céhlegények, s a náluk is alacsonyabb sorban élő szolgák, mezőgazdasági bér munkások, cselédek és más napszámos elemek.

A majorsági gazdálkodás kialakítása a püspöki uradalom központjában, Egerben, Frdódy Gábor nevéhez fűződik. 1732-ben már állt egy majorház a hatvani városnegyedben, ahol a püspöki udvartartás szükségleteire mindenféle baromfiakat tartottak. Ugyanott felépültek az istállóépületek és a magtár, távolabb pedig vadaskert, hol szarvasokat és őzeket tenyésztettek. Mellette veteményeskert, hol közönséges és különleges növényeket termeltek, továbbá halastavak, azután az egyik melegforrásnál teknősbéka tenyészet. Itt termesztették a püspöki kerteszek a korai zöldségféléket a melegforrások adta párás légkörben.

A 18 hevesi faluból és 11 pusztából álló püspöki uradalomban 1732-ben még csupán Egerben folyt némi szántógazdálkodás. A szántás-vetés, behordás munkáját Felnémet, Maklár, Kápolna, Demjén és Egerbakta jobbágysai végezték el. Az úrbérrendezés előtt főleg a külön határokkal rendelkező puszták, prédiók területén indult meg a püspöki majorkodás [22].

Közvetlenül a Rákóczi-szabadságharc bukása után még nem a földesúri, hanem a megyei terhek növelése miatt tiltakozott Eger városa. I. Lipót király még 1698 június 3-án meghagyta Heves vármegyéhez intézett parancsában, hogy Egertől, — mivel mind Heves, mind pedig Borsod vármegyéktől elkülönített —, se közmunkát, se adót ne kívánjanak [23]. A város adó- és közmunka-kötelezettségét saját számadása mellett közvetlenül a budai pénzügyigazgatósághoz rójja le. Majd amikor a vármegyék a Rákóczi-szabadságharc bukása után ismét ki akarták vetni Egerre a megyei adót, a város 1711-ben „zenebonát és tumultust” támasztott, hogy „a N. Vármegyék a Nemes Várost magok directiojok alá akarják hozni” és „a Város híre s akarattya nélkül Bíró Uram a Notariussal együtt consentiáltak (egyetértettek — Sz. I.) a N. Vármegyék szándékának” [24].

A felzendülés tehát a miatt támadt a bíró és a nótárius ellen, hogy „az N. Vármegye közé atták az Várost híre nélkül”. A városi közgyűlésben már olyan hangokat lehetett hallani, hogy „méltó volna az olyan ember az halálra, az ki az Városunk Privilegiumát így el rontya”, mert „ezen Város addigh az N. Vármegyéhez nem tartozott, s ez után sem akar tartozni, mert... nem vagyunk tellyességgel Jobbágysok... , a Császártól és Kamarától függünk... , az Császárt szolgáltuk mi, az a mi Urunk, nem a Püspök” [25]. Az előzőekben láttuk, hogy Eger a kamara földesurasága alatt olyan jogokat és kiváltságokat nyert, hogy szabad királyi városnak tartotta magát. Így a kamarai

kormányzás nyolc éve (1687—1695) s ennek emléke titkos rugója volt a mozgalomnak.

Telekesy István püspök a „zenebonáskodók” közül kettőt, Udvardi Szabó Pált és Suster Szabó Istvánt a városból száműzetett, ketten pedig, Gombkötő Márton és Mörtz (Mercz) János egy hónapi raboskodás után „magok megh jobbitása felől tett ígéretökre” kezesség mellett szabadultak [26].

Barkóczy Ferenc püspöksége idején (1745—1761) Eger város sorsa mindinkább rosszabbra fordult. A püspök a Fenesy-féle szerződés pontjait kizárólag a fallal körülkerített, mintegy 191 holdnyi városi területre vonatkoztatta, a szerződésből származó jogokra nézve a falon kívüli részt kizárta, s az ott kiépült külvárosokra és a pusztákra nézve feltétlen rendelkezési jogot kívánt a maga számára biztosítani [27]. A kettős földesuraság — „még több jövedelemre vágyván” — kezdte megsérteni a Fenesy-féle szerződés pontjait: részben megszorította a polgároknak és a városi tanácsnak a szerződésben biztosított jogait, részben új taksákat vetett ki a szerződéses földterületre — így a hóstyákra is —, majd a lakosoktól kezdte elszedni szántóföldjeiket, rétjeiket és kettős dézsmával — kilenceddel és tizeddel — terhelte meg a szőlő alá adott egykori földeket [28].

Az egri tanács már 1733 decemberében tiltakozott amiatt, hogy a püspöki uradalom prefektusa lépten-nyomon beleártotta magát a városi igazságszolgáltatásba. A magisztrátus kiküldött embereit azal az üzenettel bocsátotta a prefektus színe elé, „hogy ha így bánik és csapattya az Purger Embert, zendülés és Tumultus lészen a Nép között” [29]. A kilátásba helyezett zendülés Erdődy Gábor püspöknek 1744 szeptember 26-án történt halála után hamarosan be is következett. Utódának, gróf Barkóczy Ferencnek Egerbe való bejövetele és a főispáni székbe történő beiktatása csak 1745 június 30-án történt meg. A két püspök főpásztorsága közötti intervallumot kihasználva indította meg az egri nép antifeudális mozgalmát 1745 februárjában.

Már fentebb láttuk, miként „idegenítette el” a kettős földesuraság Eger határát és fordította szőlőművelés alá a szántóföldeket és erdőket. Az 1695. évi Fenesy-féle egyezségben „a Város azon Erdőkről is transigált (szerződött — Sz. I.), melyek az Transactionalis határban foglaltattak, következésképpen az még most is meglévő Szőlőskei erdőről is, és így a Város szabad használása alá tartoznak, mind a Szőlőskei, mind pedig a többi erdők. A Szőlőskei erdőt azonban a Mlgos Földes Uraság az hozzá tartozandó kaszállóival, s legelőivel maga hatalma alá vévén, annyival a Transactionale Territoriumot (szerződéses földterületet — Sz. I.) megcsonkította. Ami pedig a többi erdős helyeket illeti, azokat is a Város népével kiirtatván, szőlőkkel beültette, olyan nevezetesen a Galagonyás, Rósás, Maklyán, Kots, Alsó, s Felső Taksa Szalók, Birka, Bajusz, Síkhegy, Tóthegy, Afrika és Mészhegyi hegyci...” [30].

A XVIII. század első felében még megengedték a város szegénységének „az környös körül lévő csutajos erdőkből és berkekből maga szükségére fát hordani, kivált gyalog szánokon és háton minden ti-

lalom nélkül”. „De most az sem engedtetik meg — panaszolták az egriek a század derekán —, mert ha nagy szükségünktől viseltetvén némely szál fácskát hozni akarunk is, az M. Uraság kerüloi azért benünket üldöznek, s azoknak pusztá bévádolásokra keményen veretteünk, fejszénktől is megfosztatunk” [31].

Posta István egri lakos az alábbiakban öntötte ki panaszát: „... Az feleségem gyermek ágyban lévén, én mint férje szegénységemtől viseltetvén, nem tudtam honnét provideálni (gondoskodni — Sz. I.) az ő melegítésére valót, kintelenítettem az szabad erdőről hátamon fát hozni, melly cselekedetemért Kegyelmes Urunk (a püspök — Sz. I.) az udvarába hivatott és megbüntettetett, így pronunciólván sentenciánkat (hirdette ki ítéletünket — Sz. I.), tízünknek: Ti akasztó fára való, el loptátok az erdőt, hatalmasságot cselekedtetek, tartoznátok ezen hatalmasságért 40 forinttal, de látom szegénységetek, inkább páltzával büntetek, mint sem pénzzel... Mi le tettük volna örömet az pénzt, de nem acceptálta (fogadta el — Sz. I.), hanem a testünk kellett, kivitte az deresben, le szegezték lábainkat vassal, az hátunkat bottal, az nem elég volt, hanem egy az fejünkre ült, másik az lábunkra, 50 ütés volt rendelve, el keztek az inainkon, mint az Tyrannus hátunkig vertek, valameddig tetszett, száma sem volt, és ha az föld szólni tudna, meg siratta volna kínládásinkat” [32]. Az egriek végül is megelégtették a püspök-földesúr önkényeskedését. A külvárosok parasztsága fellázadt a püspöki kizsákmányolás és önkényeskedés ellen.

Az 1745. évi mozgalom kirobbanásának közvetlen oka az volt, hogy Rottenstein Károly Antal városbíró [33] „keménykedni kezd az Egri Nép ellen, meg tilalmazván a szegénységnek ez előtt szabadságában lévő fa hordását, és mivel attul nehezen állott el, tehát azoknak fejszéjeiket el szedette, etzakán fogattatni és tömlöztre hánnyatni kívánta” [34].

Rottenstein a XVIII. század első évtizedeiben mintegy negyedszázadig viselte nehéz körülmények között a birói tiszte, s Eger város túlcsigázott adóportáinak jelentékeny leszállítása körül dicsérendő buzgalmat fejtett ki. Ugyanakkor azonban mint városbíró a kettős földesurasághoz húzott és ilyen vonatkozásban mellőzte a város érdekeit. A püspök-földesúr a város előljáróságát és a bírót is saját érdekei szolgálatába állította és egy, az úri érdekeket kiszolgáló hajcsárreveget alakított ki Egerben. Éppen ezért Eger népe azon kezdett gondolkodni, „miképpen lehessen jó rendbe hozni az Város állapotját”.

A mozgalom kirobbanására az adott közvetlen okot, hogy a püspökség kerüloi egy 16 esztendő ifjút, Szakács Mihályt nemcsak baltájától fosztották meg, hanem alaposan meg is verték. Ennek láttára Bíró István és Bíró János két társukkal együtt, — akiktől a kerülok az imént szedték el baltájukat —, visszatértek a megvert ifjú segítségére és azt mondták: „Istentelenség volna így bánni az városi szülöttel, kik még okkoráig az kerülok hatalmában soha nem voltak.” A kerüloktől visszavették baltájukat és a megvert ifjút minden további veszekedés, vagy verekezés nélkül hazavitték. A kerülok azonban panaszt tettek Rottenstein Ferenc prefektusnál a fa-

hordók ellen. A prefektus apjához, Rottenstein Antal városbíróhoz fordult elégtételért.

Az úriszéki akták és a városi tanács jegyzőkönyve szerint Rottenstein Károly Antal városbíró, fia, a prefektus megkeresésére azonnal a váddal idéztette maga elé Bíró Istvánt és Jánost két társukkal együtt, hogy a püspökség erdején „megtámadták és megverték” az uraság kerülőit és elkobzott fejszéiket visszaszedték tőlük. A városbíró e „hatalmasságért” tömlőc-büntetést szabott ki rájuk, de a Csurgó-beliek — állítólag — nem engedelmeskedtek, s „nagy fejeskedéssel az arestomot nem vállalván” hazamentek. Ezért a városbíró elrendelte, hogy Szentgyörgyi Ferenc vásárbíró két hajdúval és a fertály tizedesével mind a négy „fejeskedőt” fogassa el és vigye tömlőcbe. A városi tanács rendelete folytán kiküldött fogdmegek Bíró Jánost már ágyban találták. Bíró készenek mutatkozott velük menni és azonnal öltözködni kezdett. De közben Bárdos András és Márton, továbbá Vaselits István összeszedték a fertály embereit és Bíróék házánál csoportba verődtek. Onody András „az egész fertály nevében” kijelentette, hogy nem engedik Bíróékat a város szolgái által tömlőcbe vinni, mert már sötét van s különben sem „szökevény emberek”. Elhatározták, hogy mindazok, „valakik az fát hordták... holnap fölmennek az Város Házára és ezeket is fel viszik magukkal”.

Február 12-én (a városi tanács jegyzőkönyve szerint március 22-én) a városi tanács maga elé hívatta Bíró Istvánt, Bíró Jánost, Onody Andrást, Bárdos Mártont és Kéky Mátyást, hogy felelősségre vonják őket; miért nem engedelmeskedtek a városbíró parancsának, illetve miért akadályozták meg Bíróék tömlőcbe vitelét. A megidézettek azonban „számos emberekből álló Csurgóbéli Néppel”, „nagy csoportosan” jelentek meg a városházán, úgy hogy a külső szobában meg sem fértek, hanem egy részük az ámbituson szorongott. Amikor a tanács megkérdezte a „hivatlan népet”, miért jöttek és mit akarnak, Onody András és Hegyi Pál az egész fertály nevében azt felelte, hogy nem engedik a megidézett személyeket megbüntetni és tömlőcbe vetni. A tanács mit sem törődve a megjelent sokasággal, olyan ítéletet hozott, hogy akik a püspökség erdejéről fát hordottak és a kerülőök megverésében résztvettek, azokra a város piacán 24 botot vernek. Ekkor azonban a fát hordó legények közül tizenegyen elvállalták, hogy inkább letöltik a háromszor 24 óráig való tömlőcöt, tizenkettediknek „resolválta (felajánlotta — Sz. I.) magát Visontay Mihály éltes jó egri Purger ember”, aki soha egy darab fát sem hozott el, nem is vádolták. A külső házban összezsúfolódott néptömeg nagy lármája és zúgolódása közepette távozott a városházáról.

A külső (kis) és belső (nagy) tanács február 19-én a megmozdulás lecsillapítása érdekében elhatározta, hogy a vezetőket, úgymint Onody Andrást és Hegyi Pált, — „az kik az említett felzendülésben az fertály nevében szólottak” —, példásan megbünteti. De amikor a „felháborodott nép” értesült a városi tanács szándékáról, azonnal gyülekezni kezdett és mintegy 250—300 főnyi sokaság vette körül a városházát. A tanács attól tartott, hogy a nép a város tömlőcéből erőszakkal kiszabadítja a foglyokat. Ezért Onodyt és Hegyit a vár-

megye tömlöcébe akarta átvitetni. S hogy ezt a szándékát a tömeg ne vehesse észre és ne akadályozhassa meg, bezáratta a városháza kapuit. A tömeg éberségét azonban nem sikerült kijátszani; azonnal rárohant a kapura és erővel kinyitotta azt. Úgy tudták, hogy „Praefectus Rotenstein Ferencz Uram rendelte legyen az tizenkét árestomozottak közül némelyeknek az N. Vármegyének tömlöczébe való által vitelét, melyen meg ütközött vala az egész Város, tudván azt, hogy Eger Várossa az N. Vármegye Portiojátul és Jurisdictiojátul eximálva (kivéve — Sz. I.) vagyon...” Önody Andrást és Hegyi Pált a tömeg kiragadta a városi hajdúk kezéből és szabadon eresztette őket. A városháza kapujának kinyitása alkalmával különösen jelentős szerepet vitt Vasalts István. Egy takácslegény pedig azt kiáltotta: „Valamennyi Tanátsbéli vagyon, mind lábbal kellene felakasztani!”

Miután a városi tanács meggyőződött arról, hogy a felzendült néppel sehogyan sem tud szót érteni, február 22-én meghagyta a „népszónoknak” (tribunus plebis, Fürminder) [35], hogy hívja össze házához a nép vezetőit és maga mellé vévén még néhány kistanácsbeli személyt is, próbálja a tanács iránti engedelmességre rávenni a Csurgóbelieket. Adják ki büntetésre Önodyt és Hegyit, „mert ennek az dolognak igen veszedelmes kimenetele leszen”. A népszónoknak valamennyire sikerült is lecsendesíteni a népet, s a „coripheusok” már-már elhatározták, hogy vállalják a büntetést, amikor a körükben megjelent Visontay Mihály eltérítette őket szándékuktól.

Miközben a városi tanács — a püspök távollétében — nem tudott urrá lenni a helyzeten és a nép kezdte ízlelni ellenállásának kezdeti sikerét, újabb irányt vett a mozgalom. „Ennyihányan az Város közep-szerű gazdái közül” meghányták-vetették maguk között, hogy a városi tanáccsal számot kellene vetni „24 esztendőktől fogva való számadatlanságáru” [36]. Egyre bátrabban vetették fel, „hogy az Magistratus az portional Quantumi (porció mennyisége — Sz. I.) fölött egynehány ezer forintokkal többet vetett a szegénységre”. Mások pedig azt sérelmezték, hogy „restauratoria (tisztújítás — Sz. I.) nintsen.” Már 24 esztendő telt el azóta, hogy nem választották ujjá a városi magisztrátust, „azon Magisztrátus az községnek számot soha sem adott”. Az egyre „nagyobb fizetésekkel és adózásokkal terheltetett szegénység” elhatározta, hogy „jó értelmes embereket” választ, hogy azok munkálják ki, mit fizetett a város közönsége 24 esztendőből fogva a tanácsnak, mennyi hasznot hozott a város gazdasága, korcsmája, szőleje, malma, piaci jövedelme, purger-pénze (taksája) stb. A magyar, német és a „rácz” natio maguk közül 24 számvitelhez értő és „tudósabb” személyt választott, s ezeket megeskették, hogy az egész város népétől kérjék elő a porció-cédulákat, hogy ennek alapján kitűnjék, ki mennyit fizetett 24 esztendő alatt. A városi tanács tilalmazta ugyan ezt a munkálatot, de a kirendelt emberek éjt nappallá téve buzgólkodtak, s valóban úgy találták, hogy jó egynehány ezer forint elsikkadt a városi tanács kezén.

Együd István, Bartha István, ifj. Farkas János, Pillich (Pilits) János és mások hol itt, hol ott titkos összejövételeket (conventicula) tartottak és „az Népnek szívét lassanként magokhoz hódították.” A „párt-

ütők" száma napról-napra emelkedett. A németek közül Hoffner János, Stolczer József, Desper János, Videmon János, Pucher Jakab, Gencs Mihály, Graiszler (Krászler) György, a magyarok közül Visontay Mihály, Kőszegi János, Körössy János, Nagy Horváth János, Munkácsy Mátyás, Bíró Mihály, Fogas András, Bársy János és ifj. Balogh Pál, a „ráczok" közül Bodnár János, Ardo Márton, Sztojanovics Kristóf álltak hozzájuk és munkálkodtak „ezen mostoha Városunk állapottyának orvoslásában". A „rácz natio" 1745 március 8-án az alábbi kötelező levelet (*literae reservales*) adta [37]:

„Mi alább írt Nemes Püspöki Privilegiált Eger Várossában lévő Greci Ritus Rácz Nation lévő Purgerek: Mivel Isten eő Sz. Felsége rendeléséből ugyan fen írt Eger Várossában lévő Magyar és Német Nation lévő Purgerekkel egyenlővé tettünk, ezen mostoha Városunk állapottyának orvoslásában elkerülhetetlen szükségünktől viseltetvén, s immár tovább el sem szenvedhető bajainknak elintézésére való remediumában (orvoslásában — Sz. I.) elő mozdultunk. Melynek hogy annyival is inkább illő helyeken folytathattasson állapottya, s az három renden lévő Natiok között valamely controversia (ellentét — Sz. I.) és visszavonás ne légyen, hanem Istenes felebaráti szeretetben megmaradván magunkat fenn írt Magyar és Német Natioval öszve kapcsoltuk és ha ezen nyomorúsága Városunknak föllyebb való forumokra is fog elő adattatni, tehát mi annak rendi szerint az költség tételre is magunkat obligállyuk (kötelezzük — Sz. I.). Azért is hogy azon Magyar és Német Nationak a Város dolgai nyomorúságaiban való szorgalmatos folytatása és közlése egy értelemben lévén mi velünk, tehát annak bátrabb s hitcesebb állandóságára adgyuk saját kezünk írásával s elő Pecsétünkkel roborált Reversalisunkat (megerősített kötelező levelünket — Sz. I.)"

Együd István a szabó céh mesterét, Sterba Andrást is szerette volna megnyerni, hogy „ő vélek az közönséges jónak elő mozdításában, melyben ők magok most munkálkodnak, egyet értsenek és hozzájuk adgyák magokat." De a szabó- és más céhek megnyerésére irányuló törekvés nem vezetett sikerre. Ennek ellenére a mozgalomban résztvevők, vagy velük tartók száma egyre jobban növekedett. Az összeírási munkálatokban különösen kitűntette magát Visontay Mihály, Együd István, ifj. Farkas János, Fekete József, Topa Ferenc, Hamar István és Ladonyi János. E megbízottak nemcsak az adózóktól, hanem még a város bírájától és a tanácsbeli személyektől is elkérték a porció-cédulákat, azzal biztatván a népet, hogy „most mentik meg őket az Portziónak terhétől."

A káptalannak, Buttler városparancsnoknak és a püspökség prefektusának is tudomására jutott, hogy „némelyek gyülekezeteket titkon tartának, némelyek éjjel s nappal is csoportozva járnának az Városon és titkos tanácsokat tartanak". Ezért maguk elé kérttek néhány tanácsbelit és felszólították őket, hogy a magisztrátus járjon végére a dolognak, a mozgalom vezetőit hívassa maga elé és mondja meg nekik, hogy vessenek véget „ezen titkos tractáknak és csoportosulásoknak." Ha pedig valami kívánságuk van, mondják meg azt az uraknak. Visontay Mihály és Együd István egy csoport élén el is mentek a nagy-

préposthoz, aki azzal bocsátotta el őket, hogy legyenek csendben, várják meg a számvevő (perceptor) hazajövetelét, és akkor a dolgot meg fogják vizsgálni. Később a mozgalom vádlottai tettek olyan kijelentéseket, hogy a nagyprépost támogatni látszott tervüket: „...Fiaim, csak írjátok az én házamat is... már ez előtt hallotta az szegény néptől a sok panaszokat...” [38].

Közben a népmozgalom olyan méreteket öltött, hogy a vezetők meghagyták Tsank Györgynek, a nép szószólójának (Fürminderének), „most mutassa meg hűségét, vajon a Városnak igaz előljárója-e”, hogy az egész kistanácsot hívja meg Pillich János házához, mert szeretnék vele közölni szándékukat. A város néptribunusa magáévá tette a nép vezetőinek kívánságát, s ünnepélyesen kijelentette: „...az Isten Josafath völgyén az igazak közül az csontjait is kivesse, ha azon ügyekezett dolognak folytatásától el fog állani”. A Fürminder csatlakozásával mindenestre még nagyobb lobbot vetett az embereknek ügyük igazába vetett hite. Tőle várták, hogy a kistanácsot is megnyeri tervüknek. Ekkor a városi magisztrátus összehívta a kistanács tagjait és közölte velük, hogy kemény büntetés alatt senki közülük ne merészeljen résztvenni a nép gyűlésén. De a néptribunus és N. Liptay Mihály fittyet hányva a tanács tilalmára, résztvettek a Pillich János házában tartott gyűléseken, ahol az emberek — „a közjónak színe alatt, másokat az Portionak terhétől való szabadítással” — erős hittel, esküvel kötelezték, hogy a mozgalomtól el nem tántorodnak. Az eskü szövege így hangzott [30]:

„Én N. N. esküszöm az élő Istenre, az Tellyes Szent Háromságra, az Atya, Fiú, Szent Lélek Istenre, Boldogságos Szűz Máriára, Istennek minden Szenteire, félre téven minden kedvezést, félelmet, gyűlölséget, és mindennemű emberi tekintetet, hogy én ezen Magyar, Német és Rácz Natiobul álló Egri Purgerekkel ezen Városnak közönséges jóra való szükséges el kezdett Törvény szerint való dolgának folytatásában edgyet értvén, a mikor kívántatik sörinyen munkálkodok, sőt utolsó pénzemig is annak törvényes folytatásában tülök soha el nem állok, Isten engem úgy segéllyen”.

A gyűléseket hol Pillich János, hol Depper János, hol Visontay Mihály, hol pedig N. Liptay Mihály házában tartották. A nép Liptay Mihályt két társával együtt követségbe küldte a még Szepesváralján időző Barkóczy püspökhöz, hogy Egerbe való bejövetele után pártfogolja a szegénységet a városi tanács ellenében, mert a nép „sok fogyatkozását látja az Magistratus 24 esztendőktől fogva való számadatlanságában”. A püspök állítólag meg is ígérte támogatását, de amikor ünnepélyesen bevonult székvárosába, a mozgalomnak drasztikus módon végét szakította.

Barkóczy Ferenc gróf püspök-főispán 1745 decemberében úriszéket tartott és „személy válogatás nélkül” keményen megbüntette a mozgalom résztvevőit, „mint az nemeseket, úgy az közönséges városiakat egyaránt.” A városi tanács „a M. Püspöknek ajánlott kegyességét kegyetlenségre változtatta, annyival is inkább, hogy mostani Praefectus Rottenstein Ferencz Ur is velek tartott, és édes Atyjának (a ki mint Város Birája számadás alá vala vetve) kárát eltávoztassa és bö-

csületét meg tartsa". A püspök még azt sem engedte meg, hogy a vádlottak védelmükre ügyvédet vagy szószólót állítsanak. Amikor a nagyprépostnak fülébe jutott ez a törvénytelenység, állítólag maga elé szólította a nép vezetőit és arra ösztönözte őket, hogy nyújtsanak be kérvényt a püspökhöz és kérjék, engedjen legalább 15 napot, amíg a maguk védelmére „törvényes és értelmes” embereket szereznek. De ezzel a kéréssel még nagyobb keménységre és haragra gerjesztették a püspököt, aki sem időt, sem „mentő személyeket” nem engedett, hanem „nyakra-főre convincáltatott (elítéltetett — Sz. I.) sokakat”.

Az 1745 december 9-én megtartott úriszék Visontay Mihályt, Együd Istvánt és Bársy Jánost (aki a mozgalom írnoki teendőit látta el), — „amiért együgyű szívességükkel az köz jóban munkálkodtak az Város javára” — feleségükkel és 14 apró gyermekükkel együtt három napi tömlőc után, — mialatt javaikat eladhatták, helyesebben elkótyavetyélhették —, a városból számkivetette. „...Szekerekre rakadtunk, mint az halálra való rabok — írja Visontay Mihály — és úgy mint az Városhul, mint pedig Vármegyéből ki vetettettünk Mezőkövesd nevű helységbe mindnyájunknak nagy kárunkkal és végső gyalázatunkkal, gyermekeinknek és maradékainknak örökös gyalázára... [40].

A püspöki úriszék Tsank Györgyöt, a nép szószólóját (Fürminderét), N. Liptay Mihály külső tanácsbeli személyt megfosztotta tisztségétől és ifj. Farkas Jánossal egyetemben a városból való száműzetésüket 200 forinton kellett megváltaniok. Lovas Gergelyt és Pillich Jánost ugyancsak letette külső tanácsnoki tisztségéről és három hónapi bilincsben eltöltendő börtönre ítélte. Légrády Györgyöt, Turóczy Pált, Körössy (Vasváry) Jánost, a „rácz” Bodnár Jánost, továbbá a német Hoffner Jánost 45 botütésre, N. Reményik Zsigmondot, Berky Andrást, Somodi Pált, Rendek Istvánt, Jászay Istvánt, Bíró Mihályt, Hering Ferencet, Kraszler Györgyöt és Plajther Györgyöt, akik mindnyájan a külső tanács tagjai voltak, 40 botütésre, ezenkívül N. Reményik Zsigmondot 40 forint büntetéspénz lefizetésére ítélte az úriszék.

A felsoroltakon kívül 50 botütésre ítélte Vasalits Istvánt és ifj. Balogh Pált, 40 botütésre Posta Istvánt, Pap Mártont, Asztalos Györgyöt, Kotsis Györgyöt, Füleky Mihályt, Vámos Mihályt, Kováts Györgyöt, Palotay Jánost, Nyakó Kováts Jánost, Majoros Györgyöt, Kéky Mátyást, Ónody Andrást és Hegyi Pált. Ezenkívül 35 botütésre ítelt 10 egyént, 30 botütésre 13 egyént és 12 botütésre mintegy 65 egyént, akik közül némelyeket csak a látványosság és a kíváncsiság sodort a tömeg közé. A kiszolgáltatott botütések száma összesen mintegy 2650-et tett ki!

Visontay Mihály későbbi visszaemlékezésében így írja le ezt a borzalmas veretést: „...némelly Nemesseket pedig meg verettettek, több böcsületes Városhi Lakosokkal együtt, némelyeket pedig sokáig vason tömlőczben tartottak, kiknek egész Város bizonságok, az meg verettettek közül pedig Rendek nevű becsületes gazda csakhamar meg verettetésének jelét koporsóban elvivé magával, mások pedig valának, akiket az borbélyok gyógyítottak fel; oka vala ezen iszonyú veretésnek maga Eő Excellentiája (Barkóczy Ferenc püspök — Sz. I.), a ki nem

tekéntvén sem öregségtől elnyomott, sem iffiabb személyeket, azoknak kínzását ablakárul nézte, sőt observálván (észrevéven — Sz. I.), hogy az verő Uraság kerülői némely öregeknek kedveznek, és gyöngébben vernék, maga kiálta le, hogy jobban ütnék őket, de ennél is nagyobb az: hogy az verő kerülőket is meg csapatta Eő Excellentiája azért, hogy némelyeket gyöngébben vertek megh. Ezen veretés által okozott sok jajszóra öszve gyűltek az meg keseredett Asszonyok Eő Excellentiája udvara eleiben és ott jajgatták szenvedő férjeiknek ártatlanságát, melly nagy botrányozást okozza az egész Városnak, és annak környületében lévő Tartománynak, hogy ti. olly Papi Fejedelemnek udvarán olly iszonyú és ekkoráig soha sem practikált (gyakorolt — Sz. I.), azért halhatatlan példa történt” [41].

A száműzött Visontay Mihály és társa, Együd István minden követ megmozgattak annak érdekében, hogy kiengeszteljék Barkóczy püspököt és újból visszatérhessenek szülővárosukba. Visontay egy alkalommal a püspökhöz írt kérvényét feleségével vitette be Egerbe, de a püspök megfogatta az asszonyt és télvíz idején „karján lévő csücsömös gyermekével együtt” a város tömlöcébe záratta, ahol a hideg majdnem megvette őket. A város asszonyai megsajnálta a szerencsétleneket, s a tömlőc rostélya előtt tüzet raktak, úgy mentették meg őket a fagyhaláltól. S amikor végre kinyitották előttük a tömlőc ajtaját, a város hajdúi úgy kísérték ki őket Egerből, mint valami gonosztevőket.

Ezután Visontay személyesen kereste fel a püspök édesanyját és neki is előadta keserves sorsát. Szánakodott is rajta az édesanya, de hasztalan, mert az anya közbenjárásának sem lett semmi foganatja fiánál. Visontay már „minden költségéből kifogyott az sok nyomorgatás miatt”, de amikor közelebb akart kerülni Egerhez és Ostoroson, vagy Kistályán szeretett volna megtelepedni, a káptalan prefektusa — a püspök haragjától tartva — elzárkózott az engedély megadása elől. „Így tehát sehol sem találtam magamnak lakó helyet — írja Visontay — kintelenítettem idegen valláson lévő Földes Urasághoz folyamodom, a melly is könyörületességgel viseltetvén, jószágába befogadott, s most is szárnyai alatt nyomorgom”.

Végül is Visontay Mihály társával, Együd Istvánnal együtt elment Bécsbe és Pozsonyba és az uralkodóhoz, Mária Teréziához nyújtotta be panaszos kérvényét. Ezt azután a kancellária leküldte felülvizsgálat végett a megyei törvényszékhez. „De nem tudom, minemű Relatiót (jelentést — Sz. I.) tett felőlünk — írja Visontay —, mivel azon Relatio itt nekünk ki nem adatott, szükségképpen tehát újabban fel kellett volna Pozsonyba fáradoznunk annak megtudására, és az ellen való legitimációkra, de mivel szegénységünk és erőtlenségünk, de tudatlanságunk is az további költséget és fáradságot gátolták, azért csak az Igaz Istenre bíztuk ügyünket, és mind ez máig napig békességes türéssel szenvedgyük keserűségünket...” De hiába reménykedtek abban, hogy „az Igaz Isten... irtalmassan meg könyörül ártatlanságunkon”; a megyei törvényszék, — amire még visszatérünk —, 1750 április 14-én tartott ülésén helybenhagyta a püspöki úriszék kiutasítási határozatát [42].

Az elkeseredett egriek 1749-ben felségfolyamodványt terjesztettek fel Mária Teréziához, amelyben elpanaszolták a Barkóczy püspök által okozott, a Fenesy-féle szerződés értelmezésére, a birtokviszonyokra és a város hatósági jogaira vonatkozó sérelmeiket. A felségfolyamodványban azt hangoztatták, hogy „már nem tudják tovább viselni a nyakukra helyezett legszomorúbb szolgaságot” [43].

A város Barkóczy elleni sérelmeit 14 pontba foglalta össze [44]. Sok huzavonára adott alkalmat a Czeplédi-hegyen levő kalló-malom, amely a Fenesy-féle szerződés értelmében a városnak jutott, de 1717-ben élethossziglan átengedte Erdődy Gábor püspöknek posztógyártás céljaira. Barkóczy püspök azonban elődje halála után 1745-ben, — anélkül, hogy valamit is fizetett volna érte —, „azon malmot elrontani és újonnan, mint maga proprietását (tulajdonát — Sz. I.) megépíteni szándékozott” [45]. A városnak volt „az maga csekély oeconomijából (gazdaságából — Sz. I.) és régi restantiánkból” 8000 forintja, melyet utolsó szükségére tartogatott. Barkóczy Ferenc püspök azonban 1751-ben, „mely időben t. i. az maga Forkon Traszti kastélyát építette”, a várostól kölcsönképpen felvette és soha többé nem adta vissza [46]. Az egri püspök nyári palotáját, melyet „Fuorcontrasti”-nak — szösz szerint viszályoktól távolinak — keresztelt, Felsőtárkány felett, a tölgyerdővel borított Bükkhegység két völgynyílása közé ékelt par-
ton építette fel. Barkóczynak ez a nyaraló-kastélya legkedvesebb tartózkodási helye volt, fejedelmi vendégszeretettel fogadta ott sűrűn megforduló előkelő látogatóit [47].

A Fenesy-féle szerződés megkötése idején — mint láttuk — a városnak megvolt a maga szerződéses (censualisticus) határa, amely kiterjedt nemcsak a hóstyákra, hanem a pusztákra is, most pedig már egy talpalatnyi földdel sem rendelkezett a városházán kívül. A külvárosok — a püspökség érvelése szerint — nem estek a Fenesy-féle szerződés hatálya alá (Suburbia Transactionem non ingrediuntur).

A lakosság véres verejtékével beültetett szőlők és a nem kevés költséggel és fáradsággal tufaköbe vájt pincék egy részét az uraság magának foglalta le. Sok vita folyt a Hajdú- (régén Egri-) szőlőhegy miatt is. A város a Fő- (most Széchenyi-) utcán levő városháza helyett új városházát szándékozott építeni a piactéren, a minoriták temploma tözsomszédságában. Ehhez a telket már meg is vásárolta, a püspök azonban nem akarta jóváhagyni az adás-vételi szerződést. Súlyos terhet jelentett a lakosságnak az új plébánia-ház megépítése is.

A püspökség megsértette a városi tanács elsőfokú bírói fórumát, a bírót és esküdteket megvetően kezelte, bilincsel fenyegette, sőt nemcsak a püspök, hanem tisztjei is önkényeskedtek az egriekkel. A Fenesy-féle szerződés 6.-ik pontja értelmében a korcsmáltatási jog január 1-től március végéig egyedül a várost illette, április 1-től Szent Mihály napig pedig kizárólag a püspökséget. Az uraság azonban egész évben több helyen is mérette a bort.

Akár érkezett, akár távozott a püspök a városból, az egrieknek minden alkalommal 60—70 főből álló lovas bandériumot kellett kiállítaniuk. Ezalatt az iparosok félretehették munkájukat, sőt saját költségükön kellett lovakat is szerezniök. De nem egyeztek a vélemények

a végrendeletek megerősítése és az utód nélkül elhaltak örökségére (caducitas) vonatkozóan sem. A lakosokat kimerítette az utak és hidak csinálása, karbantartása. Bár a Fenesy-féle egyezségben évi 200 magyar forintot megváltották magukat mindenféle hasonló szolgálat alól, most az uradalom mégis megkövetelte tőlük a robotot. A püspökségnek az volt a véleménye, hogy az ilyesfajta munkák alól csak a fallal körülvett város mentesült, nem pedig a hóstyák [48].

Barkóczy püspök igen rossz néven vette, hogy az egriek a trón zsámolyánál merészkedtek elsírni panaszait. „Az a tanács lobogtatja a lázadás fáklyáját — írja a püspök —, amelynek már majdnem letiport tekintélyét az esztelenkedő nép ellen Egerbe való bejövetelemkor oly szerencsésen helyreállítottam”, — célzott Barkóczy a Visontay-féle mozgalom elfojtására [49]. Mária Terézia azonban nem akart véteni kedvencének, az egri püspöknek. A panaszügyben nem határozott, hanem Heves megyét bízta meg a vizsgálat lefolytatásával és báró Grassalkovich Antalra, s gróf Károlyi Ferencre hárította az összeütközés „tapintatos” elintézését.

Barkóczy Ferenc püspök éktelen haragra lobbant, amikor tudomására jutott a bécsi követjárás híre. Mielőtt a királyi megbízottak megérkeztek volna Egerbe, alaposan végigpálcáztatta mind a bírót, mind pedig az előljáróságot, a városnak az okozott sérelmek orvoslásán buzgólkodó „legtisztesebb ősz fürtű előljáróit s jelesebb polgárait”. A tanács megjuhászodott, s így tárgyalt már a kiküldött főurakkal. Mindent elfogadtak, amit ezek eléjük adtak, mindent aláírtak. Így sikerült Grassalkovich Antalnak és Károlyi Ferencnek a város és Barkóczy püspök között a fennforgó kérdések kiegyenlítésére 13 pontban egyezményt létrehozniuk [50].

A Barkóczyval kötött egyezmény szerint a város a falakon kívüli kalló-malom fejében, melyet 1717-ben Erdődy püspöknek engedett át posztógyártás céljából, egy arra alkalmas malomhelyet kapott. Eger — mint láttuk — a Fenesy-féle egyezség megsértésének tartotta, hogy a Hajdú-hegyet püspöki allódiummá változtatta az uraság; most azt Barkóczy részben visszabocsátotta — hetedfizetés mellett — a lakosság birtokába. A város a piac mellett a mai városháza területét hatósági célokra megvásárolta. A bormérésre, helypénzszedésre, a bírói jogilletékre is külön megállapodást kötöttek [51].

A nevezetes megyegyűlés, amely végső fokon egyszerre határozott mind a Visontay-féle népmozgalom száműzöttei, mind pedig Eger városának 1749-ben Mária Terézia elé terjesztett sérelmei tárgyában, 1750 április 14-én zajlott le Barkóczy Ferenc püspök-főispán elnöklétével. A Visontay-üggyel hamar végzett a közgyűlés; fellebbezését elutasította. Eközben Eger város megalázott előljárósága, Forst Antal bíró, Najmayer Ferenc, Boros Imre tanácsnokok és Kormos András, a város jegyzője, az előszobában ácsorogtak. Amikor aztán bebocsátást nyert a város vezetősége a közgyűlési terembe, a nemes urak sorfala között lehorgasztott fejjel jöttek előre az elnöki emelvényig. Itt Kormos Antal jegyző hozzáfogott a város magyarázkodásának felolvasásához: „A nemes vármegye előtt alázatosan deklaráljuk (kijelentjük — Sz. I.), hogy Öexcellenciája becsületének, s magának sérelmére

és megbántására soha nem célozván, azon helytelen és méltatlan expressiojú (kifejezésű — Sz. I.) és terminusú instantia nevünk alatt hírünk és akaratumk nélkül (!) tétetett fel... Mi pedig az instantiához annektált punctumokat (a kérvényhez csatolt pontokat — Sz. I.) illeti, jóllehet azok általunk tétettek fel, de azokban feltett terminusok sérelmes mivoltát akkor észre nem vevén, töredelmes szívvel sajnáljuk és bánjuk. Őexcellentiáját mély alázatossággal követjük, hogy azok is mind helytelenséggel, mind illetlenséggel megbántották, recognoscáljuk (elismerjük — Sz. I.) inkább atyáskodását és kegyelmességét...” [52]

„Parturiunt montes et nascitur ridiculus mus!” — Vajúdnak a hegyek és megszületik a nevetséges egérke! — idézte előljárójában Barkóczy püspök-főispán az ismert latin közmondást. Bár — szerinte — „hálátlan” alattvalói nem restelték „becsületes” nevét és „jellemét” kikezdeni, sőt, vádaskodni ellene a trón zsámolyánál is, ő „krisztusi szelídséggel”, ime, megbocsát nekik és újra „atyai kegyeibe” fogadja a „megtévelyedetteket”, hiszen maguk is beismerik, hogy „tudatlanságból és gyengeelméjűségből” (ex ignorantia, mentis imbecillitate) cselekedtek. Majd Grassalkovich és Károlyi gróf fejezték ki a püspöknek köszönetüket, hogy őexcellenciája megbocsátja a „méltatlanságot” és hogy „atyai szeretetébe” fogadja vissza a „hálátlan” egrieket [53].

Barkóczy püspök cinikus magatartása bizonyára arcába kergette a vért Eger város tanácsának, de nem tehetett ellene semmit. Csak egy évvel később, 1751 április 10-én jelentették be tiltakozásukat (contradictio) a jászói konvent előtt, amelyben elpanaszolták, hogy a Barkóczy-féle egyezséget erőszakkal (vi, metu et terricula mentis inducra) kényszerítették rájuk [54]. A mozgalmak azonban az egyezés hatályba lépése után sem ültek el, sőt Barkóczy püspök újabb és újabb erőszakos lépése nyomán újból és újból felszínre törtek.

Mária Terézia az egriek ismételt panaszainak kivizsgálására királyi kommissziót volt kénytelen kiküldeni. Valósággal áradtak az egriek panaszai a püspök ellen. A szücsmesterek előadták, hogy „...ez előtt Purger Pénz csak egyedül az mesterembereken 12 forintok vetettek, de most már 24, mégis csak annyi respectusa (becsülete — Sz. I.) vagy az mester embernek, mint egy parasztnak, az ki leg kisebbet abban nem adózik és kicsing állapotokért böcsstelen pálczával szoktak fizetni” [55]. A legtöbb céh panaszkodott az elszaporodott kontárok ellen: „...Nem külömben a vár felett lévő Sántzbéli kontárok, kiknek is sem Fölséges Királyné Asszonyunk, sem az Ns. Vármegye, sem N. Városunk hasznokat nem veszik, mert senkinek nem adóznak, csak az Mlgos Püspöknek, mégis privilegiumunk ellen szabadossan mesterségeket folytatták..., úgy annyira elszaporottak az kontárok, hogy miattok mesterségünk által kenyerünket alig kereshettyük...” [56]. Az ács, kőfaragó és kőműves céh panaszlevelében azt olvashatjuk, hogy „...az Mlgos Püspökünk a mi nagy terhünkkel bécsi mestert fogadván maga épületeinek folytatására, kőműves legényeket is onnan hozott és Városunkban adózó legényeknek kenyerét azoknak, s azok által való munkáltatásával meg kicsinyíti... Mivel nem régen az Püspökség keze alá esett a Sántzbéli hóstya, ott tartózkodó Pfüsser kőműves és

ács legények felszabadítottak az Uraság által, hogy praejuduciumunkra szabadon dolgozzanak...” [57].

A külvárosoknak a királyi kommisszióhoz beadott panaszai sorában szerepel az útcsinálási robot, a súlyos és keserves „különös” taksa, a káposztaföldek „vastag” dézsmálása, a fahordás miatt az uraság kezültői által történő üldöztetés, stb. Az Alsó-hóstyai lakosok elpanaszolták, hogy „...szegény hóstyabeliek egészen és épen csupa jobbágyokká lettünk ezen mostani M. Püspökünk (Barkóczy Ferenc — Sz. I.) alatt, aki mindgyárt Egerbe bejövetelivel meg törettete bennünket, Hostyánkon építettett töltött utak csinálásával, holott minden különös kenyeres 88 napot dolgozott egy esztendőben, a szekeres és marhás emberek pedig az főveny hordásokkal terheltettek, mindnyájan mint szintén az jobbágyok erővel hajtattván télnék idein is, aki pedig az munkárul elmaradt, marhájának kedvezése miatt, vasba verettettek és úgy kényszerítettek vasban dolgozni... [58].

De panaszkodtak az egriek — különösen a nemesek — a városi tanácsra is: „...Mi az oka, hogy jó lehet Eger Városa magyar Város és itten törvény tudó érdemes magyar emberek vannak, — írja Járdánházi N. Lapos József a királyi kommisszióknak —, mégis több harmincz esztendőnél, hogy magyar nemzetből bíránk nem volt, hanem mindenkor Németh nemzetből, a mint most is olyan Bíránk vagyon, hogy nem hogy magyarul, deakul törvény tudó volna, de még az ABC-t sem tudja, azért is... az Városunk sok nyomorúságban forog, mert ha egy jó faluban az Bírót tudományért válasszák, itten valóban törvényes embereknek kellene az Bírónak lenni szükséges. Ezeknek nem más egyéb oka vagyon, hanem az Városnak kövér jövedelméből régen gyakorlott osztozkodó Interessentiája (érdekeltsége — Sz. I.), és abban fő eszközök Forst Antal, Hernecz Ferenc mostani bíránk, Najmajer Ferenc, Constantin Rácz Demeter volt borbíró, Ország János vice-notarius és Ord. Notarius Ulrik János Uraimék... az Németh Bécsi áros kereskedők, serfőzőkből lett Bíró és Tanács miatt illy nyomorúságok s törvényteleniségek uralkodnak szegény Eger Városon, mellyben számtalan sok jó embernek szomorúan kell nyögni...” [59].

Az egriek bécsi kérvényczési mozgalmának vezetői Sztariczky Gábor és Andreikovics István voltak. Sztariczky Bécsből 1755-ben nagyon biztatta az egri céheket: „Hála légyen az Istennek! a dolgunk Bécsben szerencsésen el végződött; megnyertük immár, a miben fáradoztunk; nincs is egyéb hátra, hanem hogy eő Fölsége egri céhekhez való kegyelmességének köszönésére mint Magyarok, mint Németek részéről némelly céhbéli mesterek mennél hamarabb küldessenek fel” [60]. A császárvárosba felküldött Kovács István kisebb céhmester egyik ismerőse előtt (aki nem késett azonnal megírni ezt a püspöknek) bátran felemelte panaszos szavát Barkóczy egri püspök ellen:

„...Ez a mi jó Püspökünk, az Isten áldgya meg őtet, úgy bánik velünk, hogy ha pogány Anyátul született volna, sem kellene ezeket művelnie. Bár adná az Isten, hogy el vinnék tőlünk; bizonyára megbőjtölnénk mi azon napot, valamint a Szepessiek esztendőnként bőjtelik onnan való el menetele napját. Hogy ha alább nem hagy dolgai-

ban, úgy jár velünk, mint a Szepesiekkel járt volna, t. i. egyszer szedgyük vesszük magunkat, pusztán hagyjuk a Várost, mint a Szepesiek akarták cselekedni, hogy ha onnat el nem vitetett volna... A mi Püspökünk, úgy mond, még olyan rebelliónak oka leszen, hogy nem tudom, miképpen fog meg csillapítani... , mert még az jobbágyi is mind ellene vannak, és csak azt várják, hogy mi kezdgyünk valamit, mindgyárt azok is mind fegyverbe lesznek; mert azoknak mind szántóföldjeiket, mind réttyeiket mind elvette, hogy úgy mind gyermekeikkel, mind barmok majd el vesznek éhen. Egy cseppet sem szánthattak még eddig magoknak, éjjel, nappal a Püspök dolgát kell űzni nékiek. Mi mostanában a Tanács, Káptalan, de legfőképpen Püspök ellen jöttünk ide, meg sem is nyugszunk, valameddig nem triumphálunk (győzedelmeskedünk Sz. I.) ellene... , sőt ha ő Felsége jó resolútiót (döntést — Sz. I.) nem ad, mindgyárt kardot fogunk, és mind Püspököt, mind az hozzá tartozandókat kardra hányjuk; azután nem bánnyuk, ha ő Felsége minden gyermekestül megölet is bennünket...” [61].

Az elkeseredett egriek öröme azonban korainak bizonyult. Barkóczy Ferenc püspök 1756 január 25-én Kápolnáról keltezett levelében meghagyta prefektusának, Rottenstein Ferencnek, hogy Kovács Istvánt, mihelyt Bécsből Egerbe visszatér, azonnal verjék bilincsbe és vessék börtönbe [62]. Ugyanebben az évben a püspök N. Sztariczky Gábort és Andreikovics Istvánt mint bújtogatókat (plebis incentores) száműzette a városból [63]. A királyi komisszió egri működése sem hozott semmi eredményt. Barkóczy Ferenc püspök-főispán 1756 január 2-án összehívatta a vármegye tisztikarát és részleges (particularis) gyűlést tartott, amelyben az uralkodónó parancsára elkészítették az egriek panaszaira vonatkozó információt. Elképzelhető, hogy milyen lehetett ez az információ, hiszen „a mit rendel ő Excellentiája, úgy végeztette eddig is Vármegye Tiszteivel” [64]. Végül is a királynő 1756-ban olyan döntést hozott az egriek ügyében, hogy ha a köztük és az uradalmak között létrejött Fenesy-féle egyezség értelmezésében valamit el akarnak érni, akkor azt a törvény útján (!) keressék [65].

A megfélemlített polgárság megalkuvása egyelőre leszerelte az antifeudális mozgalmakat. De Eger püspöki város és a kettős földesuraság között a Fenesy-féle egyezség miatt támadt és a Barkóczy püspök idejében 1750-ben pótegyezséggel ideiglenesen lecsillapított viszály újból kitört gróf Eszterházy Károly püspöksége alatt.

II.

Eger püspöki város második felszabadulási kísérlete a kettős földesuraság alól

Barkóczy Ferenc püspök 1761 május 15-én elnyerte az esztergomi érsekséget. Helyébe egri püspökké 1761 október 10-én gróf Eszterházy Károly váci püspököt nevezték ki [66].

1725-ben még csak mintegy 6000-re becsülhetjük Eger lakosságát. 1750-ben kb. 10 000-re és 1760-ban nem egészen 12 000-re tehet-

jük a lélekszámot. A II. József-féle népszámlálás 1787-ben talált Egerben 2738 házat, amelyben 3690 család lakott, összesen 16 582 lélekszámmal. A népszámlálás a keresztény férfi népességet társadalmi állás és foglalkozás szerint az alábbiakban részletezi [67]:

Papok	156	1,9%
Nemesek	412	5,0%
Tisztviselők és honoráciorok	32	0,4%
Polgárok és mesteremberek	550	6,7%
Parasztok	1175	14,3%
Polgárok és parasztok örökösei	1289	15,7%
Zsellérek	1526	18,5%
Szabadságolt katonák	29	
Egyéb állami szükségletre alkalmasak	436	5,3%
Sarjadék 1—12 éves	2055	25,0%
13—17 éves	572	6,9%
Összesen férfi népesség:	8232	

1795-ben már 874 iparosról tudunk Egerben, de számuk a század végére elérte az ezret. A mesterek általában egy-két legénnyel dolgoztak. Rendelésre és vásárokra készítették az árut, amit rendszerint maguk hoztak forgalomba. A legfejlettebb a ruházati cikket előállító ipar volt. 1785-ben 133 csizmadia, 64 szabó dolgozott városunkban. Az építőipar is sok embert foglalkoztatott; 37 ács és 75 kőműves talált munkát a sok házépítkezésnél. Igen tekintélyes volt a 64 tagból álló szűcsök céhe is. A fellendült bortermeléssel kapcsolatban a bodnárság szintén fejlett: 26 mester talált munkát ebben a szakmában. Ezenkívül a cipészek, csapók, gombkötők, kalaposok és süveggyártók, továbbá a timárok voltak még tekintélyes számban [68]. A mintegy 22 céh a század végén birtokában tartotta a városi termelést. A jobb módú iparosok már raktárra is dolgoztak, nemcsak a napi megrendeléseket bonyolították le [69]. III. Károly 1723. évi privilégiuma négy országos vásárt engedélyezett Egernek. Ezzel a joggal a város hosszú ideig nem élt és 1797-ig csak egy vásárt tartott. 1797-től azonban mind a négy vásárt megtartották. A vásárjövödelem kétharmada a földesúré, egyharmada a városé volt. Egerben minden héten kétszer tartottak heti vásárt. A piaci napokat a földesúrral egyetértésben állapították meg. A Fenesy-féle egyezmény 8. pontja szerint a piac jövedelméből egyharmad rész a földesurat illette [70]. De az egri iparosok messze földre, Budára, sőt a felvidéki városokba is eljártak vásárra. Az iparosok jelentős számát az indokolja, hogy Eger egyházi központ és megyeszékhely; így tehát nemcsak belső fogyasztásra dolgoztak, hanem a roppant kiterjedésű egyházmegye és a vármegye lakossága számára is [71].

Az egri polgárok serénységét a város 1840. évi emlékirata az alábbiakban ábrázolja: „De nemcsak a harc fergetegeiben munkáltak Eger lakosai a hon köz javára, béke idején sem képezték ők here osztályt, mert neveik a művészet mezején s ipar országában is hasznos tettek által van megjelölve. Eger lakosai fedezik fel a diósgyőri jövedelmes királyi bányák vas idegeit (Fazola Henrik — Sz. I.), nekik köszöni a parádi, hazánkban első timsóffőző létesültét, — Egernek ügyes és

munkás kéz mivesei vitték későbbi időkben a bőrcserzést oly ország-szerte elhírült nagy tökélyre, — az egész hazában csak itten található szemricze (szömörce — Sz. I.) [72] fa leveleit ők használták először kordovány készítésére, mi által a hazában nagy summa, különben kiviendett pénzt megtartának, — ők készítették csaknem kizárólag a nagy kereskedési cikkellyé vált ún. bulya-vásznat, — az ő vas szorgalmuk ülteté e várost keletről, nyugatról, s éjszokról ölelő halmokat, hegyeket szőlőkkel bé, — melynek nedvei a kül honi nagyoknak is régi időkben már díszelgettek asztalain” [73].

A bécsi kormánynak azonban nem állott érdekében, hogy a magyar ipart fejlessze. Az egész céhes termelés szűk feudális provincializmus korlátai között tengődött. Még a termelőerők fejlettségi fokából adódó területi munkamegosztás választóvonala mentén fekvő Egerben is jellemző volt az egész ipar fejletlenségére a mezőgazdaságtól való elkülönülésnek kezdetlegessége, amit még fokozott a céhek önző, a céhkeretek bővítése, a termelés növelése elől elzárkózó magatartása.

Az egri lakosság főfoglalkozásául Fényes Elek is a szőlőművelést, s csak azután a „kézművek és kereskedés folytatását” jelöli meg [74]. Eger gazdasági fejlődésének ipari oldalával kapcsolatosan azért is hangsúlyoznunk kell, hogy a súlypont ekkor még a mezőgazdaságra, főleg a bortermelésre esett, mert amikor a céhes iparos mezőgazdaságát a kettős földesuraság szorongatta, azt fokozott ipari termeléssel az iparosmester még kivédeni nem tudta. Ilyen esetben a mezőgazdaság megnyomorodásával az ipari fejlődés is megáll, elakad, kisszerű marad [75]. Nem véletlen, hogy az egriek úrbéri perében a legfőbb panasz az volt, hogy „a Méltóságos Egri Kettős Földes Uraságok a Transactiont a múlt időben hatalmasan, úgy mint minden per uttyán kívül megszegvén, a Transactionale Terrenumból (szerződéses földterületből — Sz. I.) mellynek, egészen részei a hijjába és alaptalanul praetendált puszták is, minden haszonvételeikkel elszakasztattak és azoknak önkény szerint egy részét szomszéd Eger Szalók, Bakta, Felnémet és Felső Tárkány helységek határaihoz csatolták, más részét pedig magok allodiumának fordítva, ekképpen a Várost minden szántó földeitül, réteitül, erdejítül és legelő mezeitül megfosztották” [76].

De maga a püspökség is észrevette, hogy az egriek, amikor a szabad királyi városi rang megszerzésével a pusztákat igyekeztek visszaszerezni a város határának szerződéses birtokába, inkább mezőgazdasági érdekekből tették azt, mintsem az ipar vagy a kereskedelem fejlesztése céljából [77].

Az Ausztriától való függés és a kettős földesuraság nemcsak Eger iparát, hanem kereskedelmét is elakasztotta és kisszerűvé tette. A város kereskedelme jelentősen fejlődött a XVIII. században, de a függő helyzet, a földesúri kizsákmányolás és basáskodás ennek a fejlődése elé is akadályokat gördített. A város kereskedelme — főleg a XVIII. század 70-es éveit — csaknem kizárólag görög- „rácz” elemek kezében összpontosult. A görög és általában a török állampolgárságú kereskedők „török árukat”, vagyis keleti nyersterményeket, fűszereket szállítottak a Habsburg-állam területére. Ezt a kereskedést előmozdította a passarovici kereskedelmi szerződés (1718), amely kölcsönösen igen

alacsony vámtételeket biztosított az osztrák és a török kereskedőknek. A törökországi, elsősorban görög kereskedők e vámkedvezmény előnyeit igen gyorsan felismerték és kihasználták Magyarországon; kezükbe ragadták Eger, Gyöngyös gazdag vidékének egész belső árucseréközvetítését is. Kereskedő szellemükről tanúskodik a sok bejegyzés a városi prlocollumba, a sok adásvételi és pénzkölcsön-szerződés, a sok pör még külső országokban lakó termelőkkel és kereskedőkkel is. A kereskedelem mellett szívesen foglalkoztak uzsoraügyletekkel is. Rendszerint társas-cégekben kereskedtek. A legtöbbnek volt háza, szőleje, pincéje s általában a város legvagyonosabb elemét képezték [78].

A görögök kereskedelmi tevékenysége a XVIII. század folyamán mégsem vált a magyarországi eredeti felhalmozás komoly emeltyűjévé. Mivel mint török alattvalók tudták kivonni magukat a gyarmatosító vámrendszer súlya alól, azért a XVIII. század utolsó negyedéig mindeképpen meg is őrizték külföldi mivoltukat, sőt családjukat is többnyire Törökországban hagyták. Ha megszédtek magukat, ők maguk is hátat fordítottak hazánknak, addig is pénzüket időről-időre hazaküldték. 1768-ban — az akkor történt összeírás szerint — Egerben 52 önálló görög („rác”) polgár, 21 legény és 13 inas élt [79]. Csekély létszámuk mellett is nagy volt gazdasági erejük és befolyásuk. Eger város magisztrátusa több esetben adott ki olyan rendeletet, amelyben korlátozni igyekezett a görög kereskedőket, mert ezek már a szegény iparosok munkáit is megvették és árulták. Az egyes céhekkel is nem egy esetben kerültek összeütközésbe [80].

A XVIII. század 70-es éveiben a bécsi udvar a török hatalom további gyengülésével elhatározta, hogy véget vet a görög kereskedők magyarországi vezetőszerepének. Az 1772. évi királyi leirat kimondotta, hogy a török (görög) kereskedők csak akkor folytathatják működésüket Magyarországon, ha leteszik a hűségesküt, behozzák családjukat és a Habsburg-állam alattvalói lesznek. Erre a következő években sor is került. A század utolsó negyedében az egri görög kereskedők felett nagyon megnehezült az idők járása. Most már őket is teljes mértékben sújtotta a magyarországi tőkefelhalmozást akadályozó, gyarmatosító vámrendszer nyomorító hatása. Amikor a görögök (és „rácok”) lassan-lassan kiszorultak a kereskedelemből, Egerben a magyar és főleg a német kereskedők nyomultak előtérbe.

A klérus vallási terrorja ránehezedett Egerben a görögökre és szerbekre is, akiket nem jó szemmel nézett és minden alkalmat felhasználta arra, hogy elnyomja őket. Ennek gazdasági és politikai oka is volt. Rájuk is szerették volna kiterjeszteni a katolikus vallás ideológiáját, hogy szorosabb kapcsolatba hozzák őket a Habsburg-állammal [81].

Eger város gazdasági helyzete a nagy építkezéseket végrehajtó Eszterházy-éra prosperitása után — részben a borkereskedelem hanyatlása, másrészt a gyarmati vámrendszer nyomorító hatása, s nem utolsósorban a földesúri kisajátítások és kizsákmányolás és a nyomasztó költségekkel járó hosszas perlekedés következtében — kezdett hanyatlani [82]. A hanyatlás okát a kettős földesuraság és csatlósai

természeti tényezőkkel igyekeztek megindokolni: „... Maga a természet megtagadott hát minden módokat tőlünk, hogy boldogulhassunk, mit küzdünk hát a lehetetlenséggel” [83]? Bevezetőben utaltunk már arra, hogy itt egészen másról van szó. Ha a nagy építkező egri püspökök, különösen gróf Eszterházy Károly sok mesterembernek adtak is kenyeret és Eszterháznak vannak is bizonyos érdemei Eger kulturális életének fejlesztésében, mindezek olyan eredményeknek tekinthetők, amelyek eltörpülnek a mellett, hogy a kettős földesuraság a fizikai és lelki terrorral, a könyörtelen kisajátításokkal és kizsákmányolással béklyóba verte Eger püspöki város fejlődését.

Egerben az árutermelés a XVIII. században még megmaradt régi feudális formájában, és arra törekedett — főleg a XIX. század első felében —, hogy szétzúzza az árutermelés fejlődésének legalább néhány, az adott időszakban legérzékenyebben érezhető akadályát. Innen származtak az egri iparosok és kereskedők állandó panaszai a kereskedelem akadályai és a földesúri privilégiumok ellen. Amikor Eger a XVIII. században megerősödött, nem volt többé hajlandó tűrni a kettős földesuraság önkényét. Követelte a munka és a gazdasági tevékenység szabadságát, a politikai jogokat és garanciákat tulajdonuk biztosítására.

Mivel az ipar még nem vált el a mezőgazdaságtól, a mezőgazdaság megnyomorodásával — mint láttuk — az ipari fejlődés is lelassult, ugyanúgy a kereskedelem is. Az egri határ (territorium) kérdésében évtizedeken keresztül akörül lángolt fel a harc, vajjon a városfalon kívül elterülő puszták és külvárosok (hóstyák) urasági kurialis földeké válnak-e, vagy megmaradnak az egriek kezén úrbéri telkiség gyanánt. A felvilágosodás eszméit vállaló egri polgárság és a megnyomortított külvárosi zsellérség harcba indult a feudalizmus felszámolásáért, a kapitalista fejlődést elősegítő társadalom megteremtéséért. Állandó, meg-megújuló harcot folytatott a fejlődést gátló kettős földesurasággal, amely lépten-nyomon durván megsértette az 1695-ben kötött Fenesy-féle egyezséget, amely 1854-ig úrbérpótló rendszabályul szolgált a város számára.

A XVIII. század 60-as éveiben a szembenálló felek, vagyis a püspökség, a káptalan és a város úgy-ahogy megbékültek, de a legkisebb ok is elegendő volt ahhoz, hogy lobbót vessen a hamu alatt lappangó parázs. „Eger szerződés elleni illetlen nyugtalanságait az úrbér behozatala korszaka néhány évre lecsendesíté” [84]. Eger város ugyanis attól tartott, hogy az uradalmak a város szerződéses (transactionalis) állását úrbérivel cserélik fel. A folyamodásukra érkező királyi válasz 1773 február 4-én úgy rendelkezett, hogy a várost továbbra is az úrbéri szabálynál kedvezőbb Fenesy-féle szerződés mellett tartsa a kettős földesuraság [85].

A Mária Terézia-féle úrbérrendezés alkalmával a külvárosok (hóstyák) is szerettek volna a kettős földesuraságtól örökös szerződést (contractust) kieszközölni, hogy bizonytalanul megállapított terheiket egységesen szabályozzák. A kilenc kérdőpontra adott válasz szerint „... a külső Városban, vagyis a Hostyákon a Fundusoktól Censust mind a két M. magok különös conscriptiojok (összeírásuk — Sz. I.)

szerint különösen szoktak repartíálni (kivetni — Sz. I.) és exigáltatni (követelni — Sz. I.), melyhez a Városnak még ekkoráig semmi köze nem volt, úgy mint a Mlgos Püspökség részén való Fundusoktól minden quadrát öltül $\frac{1}{4}$ pénzt, a lakó pinczék eleje szélességét mérven minden bécsi öltül 25 pénzt, a boros pinczéktől pedig ugyan eleje szélességét mérven minden bécsi öltül 50 pénzt fizetnek, kiknek birtokában vagyon; a T. N. Káptalan részén pedig szélit és hosszát megmérven a Fundusoknak minden bécsi öltül fizetnek 4 pénzt; az boros, vagyis lakó pinczéktől pedig minden pinczétül egy-egy forint, mely praestatiók (szolgálatok — Sz. I.) nem állandók, mert majd minden Földes Ur ideiben másképp practicáltatik..." [86].

Mivel a kettős földesuraság a Fenesy-féle egyezséget csak a város belsőségére vonatkoztatta, amelynek hatálya alól — mint láttuk — a hóstyákat kivette, a külvárosok szerettek volna vagy „úrbáriumra állni”, vagy pedig az uraságokkal bizonyos szerződésre (transactióra) lépni. Arra kérték tehát az uradalmat, „...méltóztasson velük is bizonyos örököszen megmaradandó Transactiora lépni és bennünket továbbá is valamint eddig a Belső Város mellett eleitül fogvást usuált (gyakorolt — Sz. I.) szabadságunkban és nyugaljunkban kegyelmessen megtartani” [87]. A püspökség és a káptalan azonban — mint látni fogjuk — csak 1799-ben kötötte meg a külvárosokkal az ún. „suburbanus contractust”, amelyben azonban nem volt köszönet.

A Mária Terézia-féle úrbérrendezés után a püspökség és a káptalan újból lépten-nyomon durván megsértette az 1695-ben kötött Fenesy-féle egyezséget, amely 1848-ig. illetve 1854-ig úrbérpótló rendszabályul szolgált a város számára.

A mezővárosoknak fontos joguk volt az ún. önkormányzat joga, vagyis az, hogy a területükön előforduló gazdasági, igazgatási és jogszolgáltatási ügyekben saját maguk, illetve a polgárok képviselte által választott tisztviselők határozzanak. Egerben évenként egyszer (tisztújításkor) szerepelt az egész város (generalis consensus), mellette a kettős tagozatú képviselet: a belső-(nagy)-tanács, a város állandó és általános igazgató hatósága — 12, és külső-(kis)-tanács 24 taggal működött [88]. A szószóló, (tribunus plebis, Fürminder) a polgárság kívánságait tolmácsolta a senatus előtt, illetve a senatussal szemben a polgárság ellenőrző hatalmát képviselte.

Az egeri püspökség és a káptalan a földesúri jog alapján magának igényelte a felügyeletet nemcsak az önkormányzat első tisztviselőjének, a bírónak kijelölésére és megerősítésére, hanem az önkormányzati költségvetés felülvizsgálatára, illetve a számadások ellenőrzésére is [89]. A Fenesy-féle egyezés értelmében a kettős uraságnak egyedül a város főbíráját volt joga jelölni (kandidálni), nem pedig magukat a tanácsosokat, nótáriusokat és egyéb tisztviselőket is. Később azonban ezt az egyedül a főbíróra vonatkozó jelölési jogot majdnem minden tisztviselőre kiterjesztette a kettős földesuraság. Sőt 1789-től minden kijelölés és választás nélkül önkényesen kezdték kinevezni a jegyzőket és a tanácsosokat. A volt bírakat, jegyzőket, tanácsosokat s a népszónokot (Fürminder) egyszerűen kihagyták a jelölésből, ha „folyvásti kegyelésökre magokat minden értelemben nem érdemesítették” [90].

A püspök-földesúr és a káptalan arra törekedett, hogy a város előljáróságát, a bírakat is saját érdekei szolgálatába állítsa. Ebből a földesúri visszaélésből adódott aztán, hogy a hivatalból élő tisztviselők egészen az uradalomtól függtek, a földesúrhoz húztak, s mellőzték a város érdekeit.

A város ügyeinek rövid ismertetése az alábbiakban részletezi a „tisztválasztási” sérelmet: „... Eger Várossa Közönségének a Fő Bírán kívül minden Tanácsnoki, Jegyzői s egyéb városi hivatalbelieket minden uradalmi candidatio nélkül teljes szabadsággal választani joga van, mert igaz ugyan, hogy az első szerződés mind a Bírót, mind a Tanácsot uradalmi candidatio után választhatónak mondja, de a magyarázó szerződés (amely az elsővel együtt véve tesz egy egészet, s ekként is erősített meg Fejedelmileg), azt rendeli, miként ezen candidatio csupán csak a Fő Bíróra értessen. A Fenesy-féle szerződést követő több években a Város szabadon is választotta a Fő Bírón kívül minden tisztviselőit, mint ezt eredeti Jegyző Könyveink... kivonatai mutatják. Az Uradalom azonban messze számoló célzással, először a Candidatit hozták be a Tanácsosokra, Jegyzőkre s egyéb főbb hivatalbeliekre, sőt mi több, utóbb, több évek sorain, mindezeket önkények szerint a Város minden legkisebb befolyása kiszorításával magok nevezgették ki... Így érték el az Uradalmak azon célt, miként az Előljárók nagyobb részében a Város iránti hűséget lefojtották, s helyébe az Uradalmi érdekek hajhászását és kedv vadászást plántálák, s tenyésztették, s ekként lehete a Város szerződésbeli határait mind elszedni, azt minden szerződés elleni adóztatással terhelni, a szerződésbeli haszonvételek legnagyobb részeitől megfosztani...” [91]. Eger városa 1788-ban panaszkodott a királynál, hogy „faluvá válik, az ő magisztrátusa a falusi esküdtektől már semmiben nem különböztetik, az ő polgárai parasztokká és jobbágyokká lesznek” [92].

Az egri püspökség egyik legfőbb törekvése a város által korábban kiharcolt jogok visszavétele, eltörlése, megsemmisítése volt. Az előbbi sérelmeket aztán még tetézte azzal, hogy a hegybíró, vásárbíró, városgazda, katonai szállásmesterek, piaci biztos, — szóval a város gazdasági és rendbiztosító tisztviselőinek kijelölését is bemutatta a püspökség, és soraikból önkényesen kitörölte azokat, akik a papoknak nem tetszettek, másokat pedig önkényesen a jelöltek sorába iktatott.

A város gazdasági helyzete — mint láttuk — a XVIII. század első felében virágzásnak indult, de attól az időtől fogva, hogy az előljárókat az uradalmi önkényes kijelölés elszigetelte a város közönségétől, s a városi magisztrátust a püspökségtől tette függővé, „terhek terhekké, sérelmek sérelmekké tetéztettek anélkül, hogy a város gyökeres orvoslást nyert volna sérelmeire”. A panaszok percké duzzadtak, a perköltségek súlyosan nyomták a polgárok vállát. Nemzedékek haltak el a másfélszázados per folyamán s még 1848-ban is ott álltak „a szülőföld üdvét több évtizedeken által várt apák maradéki meghatározott jelen nélkül, siratva régi dicsőségük elenyészését az idők homályában” [93].

A Fenesy-féle szerződés 3. pontja kijelölte az uradalmak számára azokat a helyeket, melyeket maguknak mint adómentes kúriákat tu-

lajdonul kikötötték: malmokat, vadaskertet, városlatti (suburbanus) kertet, mintegy 50 kaszás rétet, a fürdőt, a téglaházat. A felsoroltak kivételével — mint láttuk — nemcsak a belváros, hanem a hóstyák s a közeli puszták is a város szerződéses földterületéhez tartoztak. A „határkérdésben okozott sérelmet” az alábbiakban vázolja a város ügyeinek rövid ismertetése: „A Város, szerződésében akként kötött, hogy az egész 18 597 29/100 holdra terjedő határnak haszonvételi birtoka őt illesse, s ettől évenként 800 Magyar forintot kész pénzt, minden szöllejeitől (ab universis vineis) 9-ed és 10-edet, a szántó földektől 10-ed, a bárányokból szinte 10-ed dézsmát adózzon. — de az Uradalmak annyira vitték hatalmukkal, és a Város gyámoltalanságávali visszaéléseket, hogy az egész szerződési határt először a 191 holdnyi bel-Város falai közé, utóbb pedig a 711 48/100 holdakat tévő, s egy hóstyát magában foglaló Hajdú hegyre is szorították, s az egész szerződési adózást, ezen bel Városra és a Hajdú-hegyre rovátk, s többi helyeket pedig, jelesen: az Almagyart, Tihamért, Czeplédet, Szőlőskét, Kocsót, melyeken a többi három hóstyák is léteznek, azon fogással, mintha azok, mint valahai Puszták, a szerződésbe nem foglaltattak volna be, attól elszaggatták, részben ön majorságokká fordították, részben hogy a gabonából is kettős dézsmát húzhassanak, szomszéd falujoknak adák, a Városi lakosok haszonvételi birtokába megmaradtakat pedig, egy részről minden némű szerződés elleni, az elviselhetetlenségig nevelt adózásokkal terhelék, más részről mindennemű szerződési, sőt törvényes javadalmaktól is megfoszták...” [94]. Az uraság a Fenesy-féle egyezés ellenére mindenünnen annyira beszorította a város határát, hogy még a belső város és a hóstyák közt fekvő kis libapástot is külön taksafizetés ellenében kellett az egrieknek kibérelniök. A városnak még csak annyi kaszálója se volt, „ahol csak egyszer belé lehetne a kaszát vágni” [95].

Az Eger-környéki puszták nem maradtak meg szerződéses-úrberes földeknek, hanem a püspökség és a káptalan allodiátúráivá, majorságaivá változtak. A majorsági gazdálkodás uralkodóvá válásával az egri polgárság, — amely jelentős mezőgazdasági tevékenységet folytatott —, merev határok közé szorult, s a kettős földesuraság harapófogójában többé nem terjeszkedhetett.

A Fenesy-féle szerződésben az uraság a fürdőt magának kötötte ki, de a szabad ég alatti hévvíznek díjmentes közhasználata fennmaradt a város számára. Az uradalom a hévvíznek mosásra legalkalmasabb részét fallal zárta körül, s kiszorította a városiakat annak díjmentes, szabad használatából. A mosást minden puttony ruha után két, a fedél alá vett helyeken pedig három krajcár taksa lefizetése ellenében engedélyezte. Ami pedig a kerítetlen, szabad ég alatti hévvizet illeti, melyet a szegényebb egri lakosok díjmentesen szoktak fürdésre vagy marhausztatásra használni, az uraság felemeltette annak vízállását malmai érdekében, a mosásra használt helyet pedig birkáúsztatóvá változtatta.

A Fenesy-féle szerződés 4. pontja felsorolja mindazokat a kúriális telkeket, amelyek a királyi rendelkezés értelmében adómentessé tettek. Ezekon kívül minden nemes vagy kiváltságos által bírt magá-

azokat. De a városnak ilyenformán elveszett faizási lehetőségéről már nem gondoskodott az uradalom. Eger szegény lakosai vállukon hordták haza maguknak a száraz galyat a szomszédos erdőkről, pénzfizetés ellenében.

A legelők javát uradalmi használatra fordították, csak a legkopárabb részeket hagyták meg a városnak, de ezek után is tetemes taksát kellett fizetni. „... az egész Maklány... urbárium előtt, úgymint annak utánna mindenkor az egri csorda járó föld volt — panaszkodtak az egriek — és mind addig, még Méltóságos Miklósi Ferenc egri nagyprépost eő Nagysága a múlt 1786-ik esztendőben attul Eger városa népit meg nem fosztotta, mindenkor békességesen és háborúság nélkül bírta és használta” [96]. A kettős földesuraság teljesen megfosztotta a várost a juhtartás lehetőségétől. Ugyanakkor az uradalmak egerszalóki juhait minden ősszel még arra a különben is elszorított csekély kiterjedésű városi legelőre hajtatta.

Nem volt elég, hogy a városiak a szőlő után természetben kilencedet és tizedet adtak, hanem még a szőlők aljától is külön taksát fizettek. Nekik kellett csinálniok, gondozniok a határban, a pusztákon levő utakat, hidakat, melyeken a kilencedet és tizedet is a maguk költségén hordták be az uraságnak. Mindezekon felül még dőzsma- és árandelevelek kiadásáért külön taksákat voltak kénytelenek fizetni.

Ami pedig a szántóföldeket illeti, az uradalmak a Fenesy-féle szerződés értelmében a mezősegből az 50 kaszás rétnél s allodiális szőlőknél egyebet nem kötöttek ki. A magyarázó szerződés szerint a szántóföldeket házak után a lakosok között tizedfizetés ellenében kellett volna kiosztani. De a földek legnagyobb, legtermékenyebb részét, a Rácz-hegy és a Rácz-hóstyá közötti földet, úgyszintén a Tihaméron és Almagyaron jelentős földterületeket „üdővel az Földes Uraság elfoglalván, s rész szerint az maga hasznára fordítván, rész szerint pedig a szomszéd faluknak lakosai között” felosztotta [97]. A Czepléd-pusztá, Rácz-hegy, Birka-, Alsó-Czepléd és Czifra-hóstyá között elterülő sík völgy egyes részeit az öregpapok házának ajándékozta. Az egri lakosok írtásait minden visszaváltási díj lefizetése nélkül elvette a kettős földesuraság. Így pl. „az egész Kocsi rétket, mind az egri polgárok és lakosok nagy erdőbül és berkekből irtották... és ezen réteken nagy költséggel és fáradsággal irtásokat tettek... az egriek kezéből darabonként lassan-lassan elszedegettek” [98]. Az így összerabolt szántóföldek bizonyos részét — Tihaméron is nagy területeket — apró földdarabokra tagolva káposztáskertekké változtatta az uradalom és súlyos taksák ellenében kiosztotta a megszorult szegény lakosok között. Ha ezek közül valaki szorgalmas munkájával földjét megtrágyázta, a következő évben elvették tőle, s az urasági tisztek kegyeltjeinek adták ki. De az is sokszor előfordult, hogy még sovány földek sem juthattak „a nagy számú föld hiányt szenvedő kérők”-nek [99].

A haszonbérbe kiosztott földek után nemcsak kilencedet és tizedet, hanem ezenfelül még földbért (terrágialis taxa) is húzott az uradalom. Az 1832—36. évi urbéri törvények után még súlyosabbá vált a helyzet; a kilenced, tized és földbér fizetés alatt álló szántóföldeket az ugarolás ideje alatt kivonták a legeltetés alól és burgonya-földek-

nek osztották ki 10 v. forint súlyos taksafizetés ellenében minden három vékás föld után azzal a kikötéssel, hogy az őszi szántás idejére minden terményt — akár éretlenül is — kötelesek behordani a bérlők. Ezek szerint tehát azon szántóföldek után, amelyek fejében a Fenesy-féle egyezség értelmében 600 magyar forint szerződési cenzenél, tízednél többel nem tartoztak volna adózni, a XIX. század első felében már kényszerültek fizetni a földbért, a földesúri kilencedet, minden 3 vékás föld után 10 v. forint taksát és legelőbért az elszorított csekély legelő után.

A Fenesy-féle szerződés 6. pontja a bor, pálinka, sör, méhsör mérésének a módját és idejét szabályozza az uradalmak és a város között. Bár az egyezség a városi közönségnek fenntartja a félévi bormérési jogot Szent Mihály-naptól március végéig, mégis a bormérési jog gyakorlásában a várost akadályozták a külvárosokban, mint amelyek — az uradalom szerint — nem tartoznak bele a szerződéses föld határába. A magyarázó szerződés értelmében az uradalmak a borkimérési jogot Szent Mihály-naptól január 1-ig csak egy korcsmában gyakorolhatják, de a visszaélés folytán ezt minden korcsmájukra kiterjesztették. A püspöki székhelyen, Egerben, a földesuraság mindent elkövetett a „*ius educilli*” (korcsmáltatási jog) korlátozására, mert elsősorban maga akarta kiméretni az egyházi tízedjövedelemből származó, s nehezen tárolható bormennyiséget.

A Fenesy-féle szerződés 7. pontja szerint a mészárszéki jog (*jus macelli*) gyakorlása a várost illeti; csupán a nagyobb marhák után 5 font faggyú adását kötötte ki az uradalom a város részéről. Idők folytán a természetbeni adózás megszűnt, a mészárszékeket haszonbérbe adták ki s a hét mészárszék közül hatot az uradalmak, egyet pedig a város birt s adott ki haszonbérbe.

A jogszolgáltatási hatáskör a városi polgárok tekintetében a polgári- és büntető ügyekben, valamint a városban levő nemesi ingatlanok vonatkozásában általában az elsőfokú bírói jogkört foglalta magában. Ez a jogkör a mezővárosoknál megoszlott a városi szervek és a földesúr tisztje, illetve úriszéke között [100]. A kettős földesuraság a Fenesy-féle egyezség 9. pontjában a büntető bíráskodást (vérhatalmat = *jus gladii*-t) fenntartotta magának, de úgy egyeztek meg, hogy a fenyítő s főbenjáró perekben az illető uradalmi tiszték a városi tanáccsal együtt alakítják meg a „vérbírói” hatóságot. E szerint a vétekesei elfogatását s az ítéletek végrehajtását is a városi tanács eszközölte. Ily módon gyakorolták is ezt a jogot hosszú időn keresztül. Az urasági tiszték a városi kúriában az egész tanáccsal együtt összeültek s ítélték még főbenjáró vétségekben is a városi rendes ügyész (*fiscalis civicus*) felperessége mellett. Az ítéleteket — bármilyen súlyosak voltak — csak halálos esetekben terjesztették fel kogyelemre az urasághoz. Idővel azonban az uradalmi hatalom mindinkább ráterpeszkedett a városra; a büntető bíráskodás gyakorlásából is kisemmizte a várost, s az úriszékre ruházta azt át. A városi tanácsosok közül eleinte még két-két embert meghívtak az úriszékre, de idővel ezeket is igyekeztek mellőzni. „... Később azonban az Uradalmak, hogy Eger lakosait mindenben nemcsak magoknak, hanem még Tisztjeiknek is feltétlenül alája vet-

hessék, e jogból a Várost tetlegesen kizárva, azt önkénytel magoknak eltulajdonították, s Uri Székre, mely rendesen Kanonokok elnöklése alatt Uradalmi Tisztekből s egyéb lekötelezettekkel állott, ruházták által, a rab tartási költségeket ellenben egész mértékben a Városra hárították. Ebbe tervezék és lelék fel az Uradalmak szinte azon biztos módot, mi által a Várostól mindent, ami akaratjukban állott, elszedni, s azoknak még vissza szerzését is lehetetlenné tenni sikerült, mert Város lakossaira nézve az uradalmi eltulajdonításoknak ellen szegülni, vagy az eránt panaszt emelni is annyi volt, mint magokat azok ingerültségének kitenni, kik becsületek, sőt életek és javaik felett is egyedüli s feltétlen bíraskodási jogot bitoroltak...” [101].

Mihelyt a büntető bíraskodás joga teljesen az uradalmak kezére került, a városi lakosság minden rétegére nézve szomorú következményekkel járt. Az uradalmak mint egyházi személyek a „vérhatalmi jog” gyakorlását többnyire ügyvédekre, fiskálisokra bízák, akik azt igen gyakran saját érdekeik szerint intézték. Mert kik ültek az úriszéken? Az elnök a négy uradalmi ügyész valamelyikéből, vagy a gazdasztek közül került ki, az ítélő tagok pedig többnyire uradalmi lekötelezettekkel, uradalmi rokonokkal állottak. Ezek mellett a város részéről meghívott két tanácsos szavazata mindig elenyészett.

A visszaélések napirenden voltak. Az Eger körül elterülő nagyki-terjedésű erdők — mint láttuk — szőlőművelés alá kerültek. „...Eger városa körül több erdős helyek lévén — vallották az egriek 1787-ben — jelesen az Hajdú-hegy oldalon a Tövises völgy felé mindenkor onnan a szegény emberek tüzelőfát szabadon hordtak és mi is hordtunk; következendőképpen azt, valamint a Szarkás és Ketske dülő helyet is, az Uraság mind szőlőknek felosztotta és ahol annak előtte erdős berek, már most mind szőlők vannak” [102]. Így aztán az úrbéri faizásból ki-rekesztett város „ínséggel küzdő, főleg szegény földművelő osztálya” még száraz galyakhoz és veszendő fához is csak úgy juthatott, ha minden, hátán elhozható famennyiség után 6, egy talyiga után 27 krajcárt lefizetett.

Nem csodálkozhatunk azon, hogy az Eger-környéki uradalmi erdőkben elszaporodtak a falopással kapcsolatos kihágások. Ezeket a kihágásokat az uradalom egyideig elnézte, miközben állandóan növekedett az erdőkerülők által titokban feljegyzett tettesek száma. Majd egy idő után a kettős földesuraság hirtelen lecsapott rájuk; az erdőkerülők feljelentésére a vádlottakat csapatostul hurcolták az úriszék elé, ahol az okozott kár megtérítésével és 20–30 botütéssel büntették a nyomorultakat anélkül, hogy a poroszlók által meghurcolt, szólni is bátortalan szerencsétlenek védelmére valaki is szót emelhetett volna. A tőlük kárpótlás címén kisajátított pénzösszeg évenként nemcsak az úriszéktartás költségeit fedezte, hanem még hasznát is hajtotta a püspökségnek. E földesúri basáskodás robbantotta ki az egri „kapások” (zsellérek) 1745. és 1792. évi mozgalmait.

De a földesúri tirannizmus nemcsak a város szegény zsellér lakosságát sújtotta, hanem a polgárokat is, hisz mindenki „személyes batorságát, emberi jogait, sőt a polgári élet legbecsesebb kincsét, becsületét is az uradalmi ügyészek kezébe adta” [103]. Eger minden rendű-

rangú lakosságának — a szegény zsellérnek épúgy, mint a vagyonos és művelt polgárnak — fenyítő ügyét a legbarbárabb módon intézték el. Az ítélet végrehajtása alkalmával levetették a polgárról posztó ruháját a nyilvánosság előtt és „a botoknak s korbácsoknak test bénító számos ütései rajtok egy hitvány vászon nemű alsóruhában által veretnek el, a nézőkben a bűn súlya s annak kerülési ösztöne helyett gyakran a közszánakozás érzelmét indítva fel” [104].

A Fenesy-féle szerződés 10. pontjában szereplő különféle szolgáltatásokat és kézi munkákat a magyarázó szerződés értelmében 200 magyar forinttal váltotta meg a város. Így mindezekből a kötelezettségekből csak kétféle teher maradt fenn; az említett pontnak e kifejezése szerint — „nobisque advenientibus munera pro posse suo offerat” — csak az újonnan érkező püspök bejöveteleivel adandó ajándékokról szól. De az uradalmak úgy magyarázták — saját szájízüknek megfelelően — ezt a pontot, hogy ezek az ajándékok nemcsak akkor és nemcsak a püspöknek járnak, hanem minden esztendőben a húsvéti és karácsonyi sátoros ünnepek alkalmával a főkáptalan prépostjának, sőt a plébánosnak is. Az uraság a város minden ellenkezése dacára megvette rajta ezeket az ajándékokat borjában, pulykában, kappanban és tojásban.

A másik teher az maradt, hogy a városban, a hóstyákon, szőlőhegyeken, szóval mindazokon a helyeken, melyeket az uradalom később pusztákká, allodiális földekké minősített, — holott a valóságban a város szerződéses földterületét képezték —, az utak és a hidak csinálásának, karbantartásának kötelessége a városra hárult. Amikor tehát terhekről volt szó, az uradalmak azonnal „elismerék”, hogy a hóstyák, a szántóföldek, legelők, szőlőhegyek beletartoznak a szerződéses föld állományába, bezzeg, ha a szerződési haszonról esett szó, azonnal siettek a határokat a város kökerítéséig betolni!

A Fenesy-féle szerződés 11. pontja értelmében a kettős földesuraság jogosult arra, hogy a közös vérhatalom által halálra ítélteknek kegyelmet adjon és hogy a polgári (civilis) pereket, melyek a városi tanács előtt folynak, hozzájuk fellebbezzék. Innen azonban csak akkor engedték meg a feljebbvitelt, ha erre felsőbb parancs érkezett. Ennek kieszközléséhez azonban súlyos pénzek kellettek, s ezt az utat a vagyonosak vehették igénybe, a szegénysorsúak azonban anyagiak hiányában polgári pereikben elestek a fellebbezés lehetőségétől. Így a városi tanács bírói függetlensége végeredményben elenyészett. Az uradalom nemcsak a városi tisztviselők önkényes választásával, hanem bíráskodási funkciójánál fogva is beleszólt a város gazdasági ügyeibe, sőt a királyi haszonélvezetekbe is. [105].

Eger város lakói régtől fogva háborítatlanul éltek azzal a jogukkal, hogy vagyonukról magszakadás esetén is törvényesen rendelkezzenek. De idők folytán az uradalmak „szerte harapódzó visszaélései” ide is behatoltak. Főleg a gyámoltalan, jogaikat védelmezni nem képes szegény lakosok végrendeletileg hagyott ingatlan javainak felerészét szokták erőszakosan eltulajdonítani. Ugyanakkor az árvák gondnokait már a várossal fizettették meg az uraságok [106].

A Fenesy-féle szerződés 12. pontja az „eretnekekről” szól, akiken

a püspökség és a káptalan a protestánsokat értette. A lelkesz tartása, az iskolák felállításának és a tanítók fizetésének kötelessége a szerződés szerint a kettős földesuraságot illette. Ám e kötelezettségek alól is annyira kivonta magát, hogy a maklári hóstyai iskola fenntartását és a tanító fizetését kivéve, a város viselte négy hóstyai iskola fenntartását, valamint az első és második norma, sőt az első grammatika-iskola tanítói fizetésének terhét is. A püspökség nem törődött a széles dolgozó tömegek érdekeit szolgáló alsófokú oktatással. A Lyceum fény mögött ott komorlott Egerben az alsófokú oktatás nagyarányú elhanyagoltsága, különösen a külvárosokban.

A felsorolt sérelmek az uradalmak és Eger város között — mint az alábbiakban látni fogjuk — hosszú úrbéri pernek képezték gyűjtőanyagát. Eger úrbéri pere, amely egyre bonyolultabbá kezdett válni a XVIII. század második felében, arról győzték meg a város közönségét, hogy „számíthatatlan bajainak rögtönös és gyökeres orvoslását” csak úgy eszközölheti ki, ha megszabadul a kettős földesuraság szárnyai alól és a szabad királyi városok sorába emelkedik. Eger város azért igyekezett megszerezni az elibertációt, mert az terheiből kiiktatta volna az összes földesúri szolgáltatásokat és a megyei terhekben való részvételt. Ha tekintetbe vesszük a Fenesy-féle szerződésből fakadó szolgáltatásaik terheességét, a kettős földesuraságnak és tisztjeinek végzatúrait, s azokat a költségeket, melyekben a XVIII. században szinte állandóvá vált perek kerültek, azonnal látjuk azokat az okokat, amelyek az egrieket felszabadulási küzdelmükben elsősorban mozgatták. Eger legjobbjai mindig a papi uralom elleni kemény küzdelmekről remélték a város boldogulását és emelkedését. A kettős földesuraság alóli felszabadulási (elibertációs) mozgalomban a papi szolgálatban álló gazdatisztek, a püspökséggel közvetlen anyagi szálakkal összekapcsolt vagy megvesztegetett elemeket leszámítva résztvevett az egész városi lakosság.

Az egriek a kettős földesuraság basáskodása és elnyomása által elgyötörve — városi polgárságunk gyengése folytán — a „jó király”-tól remélték sérelmeik orvoslását. 1786-ban 18 pontból álló gravaminális előterjesztést küldtek fel II. József császárhoz [107]. A város küldöttei koptatták Buda és Bécs köveit, s kérvényeikkel buzgón ostromolták a trón zsámolyát. Kérvényeikben nem mulasztották el felsorolni mind a maguk, mind pedig elődeik érdemeit, amelyeket a császári ház szolgálatában tettek [108]. Ezek sorában mindig jelentős helyet kapott az 1552. évi hősi várvédelem emlékének felidézése. A II. József császárhoz 1788-ban benyújtott „felségfolyamodványukban” olvashatjuk a következő sorokat: „...Ezen város lakosainak, mind közönségesen, mind különösen az király és ország előtt békességnek is, de főképp háborúnak üdejében tett érdemei oly jelesek, hogy maga az egész ország törvényes könyvének 1553. esztendőbeli 25. tc.-ben azokat hosszasan elől számlálni és azokat oly annyira magasztalni méltóztatott, hogy ezen érdemeinek magasztalása és jutalma országunk fő városainak rész szerint csudára és követésre, rész szerint pedig irigykedésre okot adott legyen, végtére hogy az egész ország az egri polgárok és lakosok ezen ritka és példás érdemekre tekintve, azon közönséges or-

szággyűlésben egész magyar hazánkra, mivel az egriek egész magyar hazánknak hasznára valának, egy különös adót vitézségének jutalmául segedelemre rendelni nem terheltetett légyen” [109].

Miközben az egri püspökök a „szent királyok” adományleveleire hivatkoztak jogigényeik érvényesítése érdekében, az egriek öntudatosan emlékeztettek arra, hogy Eger vára a török ellenében Felső-Magyarország védőbástyája (*propugnaculum superioris Hungariae*) szerepét töltötte be. „Eger városának lakosai voltak azok, akik a felső királyi hadi seregnek segedelmére lévén a rettenetes török tábor Eger vára alul elmenni kintelenített és számos esztendőig az egész felső Magyar Országnek oltalmazó paizsa Eger vára vala” [110].

Eger város dolgozó népe a Habsburg uralom és a feudális elnyomás keserves napjaiban sem lett hűtlen az 1552-es hősök emlékéhez. Amikor a Habsburg királyok trónusához az egri hősök örökségére hivatkozva járultak a szabad királyi városi cím elnyerése és a papi elnyomás elleni védelem megnyerése érdekében, akkor nemcsak a császári háznak tett érdemeikkel való jogos dicsekvés csendül ki írásaikból. Kicsendül az is, hogy a Habsburg és földesúri elnyomás igájába hajtván a maguk módján szembeállítják a sivár jelennel a hősi múlt ragyogó példáját, amikor még nem voltak a kettős földesuraság, a püspökség és a káptalan féljobbágyi sorba süllyesztett alattvalói, hanem szabad, fegyverviselő, az ország függetlenségéért harcoló végvári vitézek.

Az egri felszabadulási mozgalom háttérében valóságos párviadal folyt a császár és a hatalmas püspök-földesúr, gróf Eszterházy Károly között. Amikor a keresztény eszméken a XVIII. század második felében diadalmaskodni kezdtek a felvilágosodás eszméi, és II. József türelmi rendeletében (1781) Magyarországon is lehetővé tette a protestánsoknak vallásuk gyakorlását, a püspöki kar — élén Eszterházy Károly egri püspökkel — a lehető legnagyobb ellenállást tanúsította. Eszterházy az 1782 február 27-én tartott megyei közgyűlésen közölte II. József türelmi rendeletét, amely a nem katolikusoknak az államhoz való viszonyát rendezte, kijelentette, hogy ez a (tolerancia) rendelet sem a hazai törvényekkel, sem a katolikus vallás elveivel nem összeegyeztethető. Felhívta a rendeket, hogy nyilvánítsák véleményüket és közös egyetértéssel, a helytartótanács útján adjanak kifejezést aggályaiknak [111].

A magyar főpapságnak — köztük Eszterházy püspöknek — ez a passzív ellenállása természetesen nem irányult általában a hazánkat gyarmati sorban tartó Habsburg-hatalom ellen, hisz előtte is, utána is mindvégig hűségen kiszolgált a bécsi udvart —, hanem csupán a főpapság gazdasági és politikai hatalmát megnyirbáló felvilágosult császár ellen. II. József felvilágosult abszolutizmusa osztályjellegét tekintve a nemesi osztály, a földbirtokosok diktatúrája volt, amelynek főfunkciója a népi tömegek, a paraszt—plebejus ellenállás kordában tartása [112]. A türelmi rendelet kiadását úgy tekinthetjük, mint a jozefinizmus egyik legnagyobb eredményét [113]. S a tolerancia-rendelettel szemben megnyilvánuló főpapi ellenállás vezetője „a magyar

főúr büszkeségével a katolikus főpap konzervativizmusát magában egyesítő” gróf Eszterházy Károly egri püspök volt [114].

II. József császár 1784-ben ellátogatott Egerbe is, de nem a püspöknél, hanem az Oroszlán-fogadóban szállt meg. Másnap a püspök társaságában körülsétált a városban, s tüzetesen megtekintette a lyceumot is. De alig tért vissza a császár Pestre, azonnal elrendelte, hogy az egri szeminárium költözzék az újonnan felállított pesti központi szemináriumba. Az egri püspököt nemcsak az keserítette el, hogy II. József felmentette főispáni tisztsége alól, hanem elsősorban az, hogy a lyceumban a jogi és bölcsészeti tanfolyamot meg kellett szüntetni, s csak az alsó és elemi iskolát hagyták meg ott. Valamennyi egri kispapot a pesti központi szeminárium épületébe irányították és a Foglár-intézetet a katonaság foglalta el [115].

Az 1789-es francia polgári forradalom felébresztette Magyarországon minden osztályát és így vagy amúgy, de állásfoglalásra kényszerítette. A polgárság harca, amely II. József alatt bontakozott ki, legnagyobb részben az ideológia területére korlátozódott. A támadás a legfőbb nyúzó, a leggazdagabb földesúr, a feudális rend legszenvedélyesebb védelmezője, a katolikus egyház elleni harccal kezdődött. A polgárság egyre erősödő támadásával szemben Egerben is a katolikus egyház vállalta a feudalizmus védelmét és a „tolerancia-rendelet” elleni küzdelmet. A vallási türelemről tilos volt Egerben szólni, ahol Szaitz Leó, a vakbuzgó servita páter szögezte nyilát — a legútszélibb hangon — az „Aufklärungs-Fantasták”-ra, a Rousseau-féle „dög-halál”-ra, a „szarvat vetett Aufklärung” (felvilágosodás) „dögére” [116]. S amikor Dayka Gábor, a híres költő, 1791 július 2-án mégis megkísérelte ezt és a serviták templomában a vallási türelmességről prédikált, Eszterházy püspök csúnyán leszidta. Dayka azzal mentegetőzött, hogy Eger előbb-utóbb megszűnik püspöki város lenni, s a kapuk megnyílnak a másvallásúak előtt is, azoknak pedig annál inkább ajánlatos kedvezni, mert tőlük függ az ipar és a kereskedelem felvirágoztatása. Eszterházy püspök természetesen sietett felvilágosítani a növendékpapot, hogy Eger felszabadításáról szó sem lehet. A püspök nemsokára útilaput kötött Dayka Gábor talpa alá, aki „Élesség”-Epigramma az egri püspök gróf Eszterházy Károlyra, Pápánk földes urára — című „bökversével” elevenig szúrta meg a pápi uralom birtokosát:

„Sírsz vala. érzékeny Sándor! Darius elestén,
Holttestét mihelyest színed elejbe vivék:
S a kegyesebb Caesar Magnusnak elütve nyakáról
Harmatozó szemmel látta vitézi fejét.
Ah, potrohos hasadat kössék a fára! s feletted
Caesarként fogadom, Pápai! sírni fogok”.

II. József császár, hogy a magyar főpapság ellenállásának vezetőjét, az egri püspököt gyengítse, keményen eltökélte magában Eger város felszabadítását a kettős földesuraság alól, s a szabad királyi városok sorába való emelését. A mezővárosok felszabadításának első feltétele volt, hogy a város közössége megszerezze a földesúrtól a felszabadításhoz való hozzájárulást. A földesúr hozzájárulását három tényező se-

gíthette elő: 1. a király támogatása; 2. a polgárok osztályharca és 3. a földesúri terhek megváltása. 1788-ban kezdődött el Egerben az első után mintegy 100 év múlva a második — a felülről is igen szívélyesen támogatott — felszabadulási (elibertációs) mozgalom [117]. Legfőbb gyengése a II. Józsefről táplált illúzió volt, akit demokratának és antiklerikálisnak tartottak. Az egri felszabadulási mozgalom ideológiája is a „jó király” elméletet tükrözi, ami azonban egyáltalán nem zárja ki a felszabadulási mozgalom objektíve haladó értékelését. Mint minden antifeudális harc, ez is pozitíve értékelendő, mert a feudalizmus és a vele szorosan összeforrott klerikalizmus korhadt épületét döngette.

A fejlődésnek ezen a fokán nemcsak Eger város polgárai, hanem a felvilágosodás magyar értelmisége is az uralkodó szövetségesei és a felvilágosodott abszolútizmus hívei voltak. II. József rendszere — ha nem is érintette az állam szerkezetének és a társadalom felépítésének feudális alapjait — sok olyan változást hozott, mely a polgári reformok irányába mutatott. Különösen messzehangzó kicsengése volt József egyházi politikájának, amely nem elégedett meg az egyház és állam hatalmi viszonyának rendezésével, hanem egyrészt mélyen belemélyült az egyház belső életébe is, másrészt pedig a protestánsok számára biztosította a toleranciát [118]. A türelmi pátenz kiadása után Heves és Külső-Szolnok megyében több községben imaházépítési mozgalom indult meg. Egerben pedig a görög nem egyesült lakosok léptek fel különféle sérelmekkel és rozzant állapotban levő templomjuk újból építésére, görög nyelvű kántor felfogadására, s elemi iskolájuknak görög nyelven való berendezésére kértek engedélyt a császártól [119].

II. József türelmetlenül sürgette a kancelláriát, azon keresztül a helytartótanácsot, hogy haladéktalanul készítse elő az egri elibertációt [120]. Amikor pedig végleg megunta a késedelmeskedést, utasította a kancelláriát, hogy állítsa ki a privilégiumot [121], majd Almásy Pál megyefőnök útján közölte mind a püspökkel, mind pedig a várossal nagyfontosságú elhatározását, hogy Eger város „most mindjárt királyi várossá emeltessen és a város kőfalakkal köryezett része a külső városokkal, vagyis a hóstyákkal egybefoglalva maradjanak és királyi felszabadítással megkegyelmeztessenek” [121]. A királyi határozat keresztülvitelére elrendelték a város és határának topográfiai felmérését, a püspöknek és a káptalannak a felszabadítás folyamán előálló jövedelmi és egyéb vagyoni veszteségének összeírását; ezek kárpótlásául a lefoglalt szerzetek birtokából egyenértékű vagyonállag kijelölését, ennek fejében a város által fizetendő cenzus kiszámítását [123].

Az előmunkálatok lebonyolítására Melczer László, Borsod megye másodalispánjának vezetésével bizottságot küldtek ki. A város főbírája, Najmayer Ignác, az 1788 augusztus 26-án összeült belső- és kistanács, s nagy számban összegyűlt nép elé terjesztette, hogy kiki szabad elhatározása szerint tehetségéhez képest valamit ajánljon fel a város felszabadítására, a megváltási összeg (relucionalis summa) előteremtésére. A főbíró benyújtotta a maga kötelező levelét 1500 forintról, hogy másoknak jó példával járjon elől. Sokan voltak, akik követték példáját s „a város szabadulására szabad ígéretet tettek” [124].

Közben azonban a klerikális reakció is megkezdte mesterkedéseit, s igyekezett akadályokat gördíteni a város felszabadulása elé. „Az urasággal egyetértő ellentmondók” a püspöki lyceumban gyülekeztek és ülészektek. Kikből állott ez „az uraság mellett csatázó s maga javát kereső” csoport? A püspökség és a káptalan tisztjeiből, kommenciósáiból, hajdúiból, mesterembereiből, akik földesurukkal egyetemben a mozgalomban nem láttak mást, „mint némely szegény maga hasznát, vagy kárát nem látó köz népségnek felültetését”. Akadt közöttük néhány gazdag iparos és kereskedő is, akik attól tartottak, hogy a megváltás (redemptio) terheit, „a sok tehetetleneknek terheit is a vagyonosabbak viselni kényszerítetnek” [125].

Mialatt a nép áldozatkészen ajánlásokat tett a megváltási összeg előteremtésére, a püspöki lyceumban összegyűlt ellentmondók (contradictores) követeli kérvényt nyújtottak be a városi tanácshoz a következő aláírással: „A köz jót és a szegény adózó, fizető népnek javát s maradását kívánó Eger püspöki városának nemesebb, okosabb és vagyonosabb lakosi s tagjai.” A főbíró azonban elutasította kérvényüket. De magában a városi tanácsban is meghasonlás ütötte fel a fejét. Három tanácsbeli átpártolt az urasággal egyetértő ellentmondókhoz. Najmayer főbíró kemény szavakkal illette őket: „Már elmúlt azon halhatatlan esküvésnek formája, mellyel azelőtt a tanács egyedül az uraságnak esküdött hívséget” [126]! A klerikális reakció ekkor még kíméletlenebb eszközökkel próbálta megállítani a mozgalmat. A földesurak és a velük egyetértők nyíltan üldözőbe vették azokat, akik nem akartak hozzájuk állni. Az olyan mesterembereket, akik nem álltak hozzájuk, elűtötték kenyerüktől. Az uradalmak a várostól elvették a szőlőskei legelőt és a baktai rétét.

A földesúri érdekeket képviselő törpe kisebbség kénytelen volt elnémulni, s tanácsosabbnak tartotta félrevonulni a nyilvánosság elől. De amikor a királyi bizottság átküldte a városi tanácshoz a földesuraság nyilatkozatát, a püspökség több kifogást emelt a felszabadulási törekvéssel szemben. Így többek között azt hozta fel kifogásul, hogy Najmayer Ignác főbíró soha nem hatalmazták fel a város szabadságának keresésére, továbbá, hogy a város elégtelen a megváltási terhek (redemptio) viselésére, s hogy az egriek nem is mindnyájan kívánják a szabadságot. Eszterházy püspök keményen és gőgösen vágta oda a városi tanácsnak: „Semmiye nincsen eladó és ezért a város szabaddulására, minthogy az nem más volna, hanem mástól valamit venni, reá nem állhat” [127].

IIIába mozgattak meg a püspökség és a káptalan minden követ, II. József császár szilárdan eltökélte magában a város felszabadítását és a szabad királyi városok sorába való emelését [128]. Az egriek vérmes reményekkel eltelve ujjongtak, hogy „az úr isten fölséges urunkat megáldván hosszas életben megtartani méltóztasson, hogy eképen a szegény contribuens (adózó — Sz. I.) nép még többről többre érezhesse atyai uralkodásának édességét” [129]. Miközben azonban a püspök és a kancellária húzta-halasztotta az egri elibertáció ügyét, 1790 február 20-án meghalt a császár. II. József halála jóvátehetetlen csapást jelentett az egri felszabadulási mozgalomra.

Eger, mint a többi városok is, teljesen közömbös maradt a császár halálát nyomon követő nemzeti függetlenségi mozgalom kérdésében. A nemzeti mozgalomban csak nemesit látott, s fenntartás nélkül a Habsburgok mellé állt. Nem kevesebb reménnyel fordultak az egriek II. József halála után a trónralépő II. Lipót király felé is. A város sürgősen követséget küldött Bécsbe Najmajer Ignác főbíró vezetésével, hogy kérvényt nyújtson be a királyhoz a város szabadulása iránt. Érezték, hogy „a város soha sem fog másképpen boldogulni, hanem ha a többi királyi városok számába beléphet.”

Najmajer főbíró kapott is biztatást II. Lipóttól, hiszen az uralkodó terveibe nagyon is becéllött a polgárság törekvéseinek felkarolása, sőt felszítása, hogy ezzel is szorítsa a rendeket. A városbíró még 1790 november 29-én is azt jelentette Pozsonyból, hogy a város dolga a király előtt szerencsésen folyik. Eger megint a királytól várt segítséget a püspök-földesúr ellen. November 15-én, a király nevenapján, pompás ünnepségeket tartott a város. Éltették az új királyt: „Vivat Leopoldus secundus!” (Éljen II. Lipót!) [130]. A császári titkosrendőrséggel összefonódó polgári törekvések azonban csak addig éltek, amíg életrehívójuk jónak látta. Amikor Lipót elérte célját, megbékült a megfélemlített nemességgel és magukra hagyta a polgárokat [131]. A király csak addig ígéretet az egrieknek elibertációt, ameddig az érdekeinek megfelelt, amíg a nem-nemesekkel és nemzetségekkel nem tudta megpuhítani a középnemesség ellenállását [132]. „Így Eger megnyert üdvét, szabadságát másodszor is elvesztette” [133].

II. Lipót az ellenálló középnemesség megtörésére nemcsak a városi polgárságot, hanem — a nemzetiségek mellett — a parasztokat is felvonultatta. Heves megyében Tiszafüred mellett ebben az időben az egri „kapás lakosok” mozgalma volt a legjelentősebb [134]. E mozgalom elválaszthatatlan az egri polgárok vezette elibertációs mozgalomtól, de plebejus radikalizmusában jóval túlhaladott rajta.

Najmajer Ignác városbíró 1791 december 23-án összehívta a népet, hogy ne engedjék meg a tanácsbelick püspöki kinevezését (denominációját). A főbíró, továbbá Adametz főjegyző, Csipcsányi János néptribunus (Fürminder) és Kovács János malombíró „a népet nagy szabadságra ültetvén” erővel ellenálltak a püspöki kinevezésnek. A püspök által kinevezett tanácsbelicket székükből is kihajígálták volna, ha lett volna bátorságuk felmenni a városházára. Adametz főjegyző meg is mosolyogta a püspöki kinevezés mellett „csúfra lett” tanácsbeli személyeket: „Pesten is így van most — mindotta — már a Purgerság harmadszor vitte ki a Bírót, akit nekik a Commissarius adott, a népnek nagy hatalma van most, sokat tesz most a Nép. Itt sem lesz semmi, ha a nép akarja, ez pedig olyan mint az oroszlan. . .” [135].

A kettős földesuraság elleni küzdelmet nemcsak a városi polgárság, hanem a „kenyerét többnyire napszámjával kereső” hóstyák népe is a legmesszebbmenően támogatta. A Maklári-hóstya lakosai, támogatásukról biztosítva a városi magisztrátust, ezeket írják: „... észre vetjük, hogy a Mgos Földes Uraság sok rendbéli parancsolataiban a Nemes Magistrátust kérdésre húzni, sőt egy közepszerű falusi bírákhoz hasonlítani igyekezne; melyből nem nézünk ki egyebet, hanem, ha

csak mi is a N. Magistratus mellett magunkat védelmező kemény oszlopa fel nem állítjuk, végtire ugyan az magunk végső pusztulásunkat siralmasan tapasztalni fogjuk" [136].

A püspökség 1791 december 27-én úriszéket tartott a bormérés ügyében, ahova mintegy 30—40 személyt idézett maga elé. Najmajer Ignác főbíró azonban megtiltotta, hogy a megidézettek elmenjenek az úriszék elé. A sokaság a piacon csoportosulva várta a dolog kimenetelét. „Mit gondol az úriszék — mondogatták egymás között —, hogy most is ennyi embert kíván!" S amikor néhányan a tanácsbeliek közül megkérdezték a főbírótól, hogy mi lesz, ha a hajdúk mégis erővel odahurcolják a megidézetteket és jól meg is verik őket engedetlenségükért, a főbíró állítólag megjegyezte: „Biz ha úgy cselekszik az Uraság, majd meglássa osztán a Nép is, ha kifakad, biz a Nép sem bolond ám, ha bizgattyák, ő is felindul; majd meglátom osztán, mit tesz neki az Uri Szék!" [137]. A tanácsstagok közül azonban többen megriadtak: „... úgy hát rebellio, pártütés lenne. . ., hogy ha a nép feltámad; olyan zenebona lesz, hogy ki nem mondhatták".

Miután az egri lakosság értesült a püspökségnek a szabad bormérés korlátozása és az erdőpusztítás iránt kiadott parancsáról, a hóstyák lakossága 1791 decemberének utolsó napjaiban panaszos kérvényeket adott át a városi magisztrátusnak. E kérvényekben arra hivatkoztak, hogy II. József az egész országban megengedte, hogy minden birtokos személy — válogatás nélkül (akár jobbágy, akár pedig polgár) a magának termelt borát iccénként is eladhatja, s ezt a rendelkezést II. Lipót király is helybenhagyta.

Mivel nagyon sok egri lakosnak „az egy szőlő termésén kívül egyéb gazdasága nem lévén", nagyon súlyosan érintette őket a földesuraság tilalma a boroknak iccénként történő kimérésével kapcsolatban. „A szabad bormérést nekünk végső romlásunkkal teljességgel elrontani igyekszik" (a püspökség — Sz. I.) panaszkodtak a felnémeti firtálybéli lakosok december 29-én [138]. Ha a földesúr emberei megtudták, hogy valaki bort mért ki, erőszakkal elszedték tőle borát, azzal sem törődve, hogy „alig a harapás kenyere megvan-e". A prefektus többek között magához rendelte az áldott állapotban levő Kovács Erzsébetet — borárulás gyanúja miatt — „... az asszonyt minden irgalom nélkül levonatta és őtet keményen megverette. Annak utána a szegény síránczó asszony, midőn . . . a szeminárium keskeny közin kiment volna, a pincék között elájulva a földre esett és ott azonnal a gyermekét letette és ott estve táján sok ideig fekvődvén és mint egy fél-halva lévén, a szerencsétlenül letett magzatot ha az ebek ették-e meg, avagy hova lett légyen, mai napig sem tudja. . ." [139].

Másik súlyos sérelme volt az egri hóstyák lakosságának, hogy „szegénységtől viseltetvén, pénzen elegendő tüzelni való fát minden szegény nem vehet, tehát kénytelen az erdőből a hátán hozni, hogyha utól érik, némelyt közülük megkötöznek és sötét pincébe vetnek, némelyeket pedig a vármegye tömlőcébe és ott sok időig tartatik és keményen megveretik, az kerülők és jágerok által meglövöldöztetni nem iszonyodik és az lövés után a ruhájától megfosztatik, némelyeket pedig fokossal verik végig" [140]

A szőlőskei erdőben az uradalmi jáger 1791 december 31-én mindkét lábán meglőtte Kumpert József Maklári-hóstyai lakost, aki 1792 január 7-én belehalt sérüléseibe. A haláleset nagy elkeseredést szült a hóstyák népe között, hogy ti. az uraság tisztjei, jágerai úgy lövöldöznek rájuk, mint az okatlan állatokra. Ez az eset szolgáltatta az 1792 január 7-én kirobbanó egri „kapás-mozgalom” közvetlen okát [141].

A Csurgóból, a Czifra-hóstyáról, Sánchról, a Hatvani- és Maklári-hóstyáról, mintegy 400 ember rátört az egri várban levő urasági börtönre, s fejszékkel, vasvillákkal, husángokkal felfegyverkezve nekítámadt a hajdúknak. Súlyosan megverték őket, s a börtön ajtaján levő lakatot fejszével leverték. Nemcsak a falopás miatt börtönbe vettek bocsátották szabadon, hanem a többi foglyokat is. Hiába igyekezett csillapítani a nekibőszült embereket először a Czifra-hóstyai fertálymester, majd pedig maga a városbíró, nem hallgattak rájuk [142].

Kimondott vezetője nem volt a tumultusnak. „Mindenkinek vezér volt, mindenki közkatona volt” — vallották később a szemtanúk. Néhányan azt vallották, hogy Horváth István felnémeti hóstyai lakos törte be elsőnek a tömlőc ajtaját. Horváth állítólag azt mondotta a börtön megtámadása alkalmával: „Teremtette huncfut püspöke! Hiszen nem adott ő azért egy pénzt is, a miénk az, az Város Erdejé az. Hunczfut, nem Lelki Pásztor. Mért lövöldözteti az embert. Elmegyünk... ha holnap ott az akasztófánál kell meghalnunk is. Verjük agyon az hajdúját, azután a püspököt, praefectusát” [143].

A Magyar Hírmondó az alábbiakban számol be az Egerben történetekről: „Szörnyű dolog történt itten harmadnappal ez előtt. A tél, keményen befogott. A szegénységet, valamint minden nyomorúság: úgy a hideg is leginkább tálba vette. Szükségtől kényszerítetvén, elmegy egy szegény ember, száraz gallyért az Uraság erdejére. De meg esett neki szegénynek; mert az Uraság érzéketlen Vadászra reá lőtt és úgy találta, hogy mindjárt szörnyű halált holt. Már el is temetett — s árván hagyta utánna jajgató gyermekeit. Vagynak mások nem kevesen, kiket nem öltek ugyan meg a Vadászok; de hótigvaló nyomorékokká tettek. — Még ki nem vitték az említett szerentsétlen Embert a temetőbe: már ismét 3 szegény Embert fogtak el a száraz ágak szedéséért, s kemény vashan tömlőzbe zárták. Ezt hallván a Kapások, mód nélkül neki keseredtek. Egy közülök, szabadsággal haza bocsátott Katona. El-megy ez, többet magával a Tömlőz-tartóhoz, s kéri, hogy botsátaná ki a testvér Öttsét (ez, egy volt a gally-szedésért elfogottak közül); mivel más napra volna téve a lakodalma. De haszontalan volt kérése; sőt haszontalan volt a vele lévőeknek száz forint kezesség-ajánlások is. Ekkor erőt vett a Kapásokban a fel-buzdult indulat az éssen: fogták tehát magokat, s minek utána megújították volna egyszer kéréseket haszontalan: le-verték a tömlőz-ajtaja lakattyát, s mind ki-eresztették a rabokat. — Még több rossz következtől is tartunk itten” [144].

Az 1792 január 7-i esemény mély hatást gyakorolt a városi táncsra is; kétségkívül megdöbbentette a forradalmi népitélet. „Maga,

Püspök ő Kegyelmissége is veszedelemben forgott, — írja a Magyar Hírmondó — s ha Katonaság nem vette volna körül a Püspöki palotát, szörnyű következései lettek volna a felzúdulásnak” [145]. Bár Eger város bírása és tanácsa január 11-én a püspökhöz intézett levelében elítélte az előtte is „utálatos és kárhozatos vakmerőségre vetemedett némely hóstyai lakosoknak cselekedetét”, azonban az volt a nézetük, hogy csak formahiba történt, mert „... valóban ha Excellenciád és a Ns. Káptalan tisztjei ily szörnyű hallatlan példájú cselekedetekkel a népet nem rémítenék, a nép soha ily vakmerőségre nem vetemedne, ki nem fakadna... a baromnál is alábbvaló állapottyában utolsó inségre jutván a Nép eszén kívül lévén... valóban csodálni nem lehet” [146].

Az „egyáltalán nem megvetendő mozgalom” (*motus non plane contemnendus*) foglalkoztatta Sándor Lipót nádort is, aki 1792 január 27-én utasította a megyei alispánt, hogy sürgősen küldjön kimerítő jelentést a helytartótanácsához a mozgalom kitöréséről, lefolyásáról és jelenlegi állásáról. Az alispán január 30.-i jelentése alapján a nádor pontosan értesült az egri mozgalomról, s az ügyet felterjesztette II. Lipót királyhoz [147].

Az „egri kapás lakosok” s a környékbeli parasztok továbbra is pusztították gróf Eszterházy Károly püspök baktai, felnémeti és szarvaskői erdejét. Decemberben és januárban még csak hátukon hordták haza a fát az erdőből, de 1792 februárjában már szánkókra kaptak. A Nagy-Aszabon levő erdőben február 22-én megjelent mintegy 200 „gyalog ember” szánkókkal, s mintegy 110 darabból álló fiatal fát vágott le. Az erdőkerülők feléje sem mertek menni „annyi elkeseredett embernek”, mert azzal fenyegetőztek, hogy megölik és összetörik őket, mint a mákot [148]. Az egyik kerülőt meg is sebesítették. Ha az ispán kiment az erdőre, s megkérdezte tőlük: „Van-e cédulátok?” — azt felelték: „Minek a cédula, szabad az erdő!” [149]

A nemesség a francia forradalom fejleményeitől és a kitörő parasztmozgalmaktól megrémülve visszavonult a Bécs ellen való fellépéstől és szembefordult a parasztmozgalmakkal. A Habsburgok ellen irányuló széles függetlenségi harc lehetősége ezzel szétfoszlott, s létrejött a Habsburg feudális abszolútizmus és a magyar feudális nemesség reakciós, ellenforradalmi szövetsége.

Az egri felszabadulási (elibertációs) mozgalomnak 1795 január 27-én királyi végzés (*resolutio*) vetett véget, mely orvosolta ugyan a város több sérelmét, de végrehajtásának mindjárt a kezdetén újabb sérelmek támadtak, újabb per keletkezett [150]. A város panaszaira érkezett királyi végzés 8.-ik pontja a külső városbeliekkel (hóstyákkal) kapcsolatban úgy intézkedett, hogy az uradalmak a taksafizetések iránt állandó szerződést kössenek. Mivel a külvárosokra kivetett taksálás önkényes módja az adófizető nép számára nem nyújtott teljes biztonságot, a városi tanács azzal a kívánsággal lépett az uradalmak elé, hogy „a Hostya egy közönséges summában és áttallyában határozatna meg”. A városi tanács a kettős földesurasághoz 1799 augusztus 14-én benyújtott folyamodványában — elég kényszeredetten

— az eddig fizetett hóstyabeli taksák fejében évi 800 magyar forintot ajánlott meg [151].

A taksafizetés iránti állandó szerződést a püspökség és a káptalan 1799 szeptember 12-én kötötte meg a hóstyákkal. A város tiltakozott a külvárosokra ráerőszakolt szerződés ellen, mert a hóstyák, amelyek — véleményünk szerint — a város szerződéses határában terülnék el, minden olyan szolgáltatás alól mentesek, amelyek az 1695-ben megkötött Fenesy-féle szerződésben nem foglaltatnak [152].

Az 1799-ben létrejött ún. „suburbanus contractus” szerint a püspöki részen fekvő külvárosokban (Sáncz, Czifra-, másként Cziglédi-hóstya, Szent Miklós-, másként Felnémeti-hóstya, Nagy- és Kis-Szala, Felső-Károlyváros, Bethlehem, Barkóczy-utca, Szent János-, másként Hatvani-hóstya) a házakat és fundusokat bíró hóstyabeli lakosok évi 1500 forintot fizetnek az uraságnak két részletben (Szent György- és Szent Mihály napkor). A káptalani részen fekvő külvárosokban (Felső-Almagyar, másként Czifra-hóstya, Alsó-Almagyar, másként Maklári-hóstya és Tihamér) a házakat és fundusokat bíró hóstyai lakosok pedig évi 1000 forintot fizetnek ugyancsak két részletben [153].

A korábbi összeírás alapján négyszögölnként történő taksálás helyett a külvárosokra tehát összesen évi 2500 forintot vetett ki a kettős földesuraság.

Felmerülhet a kérdés, miért nem a Mária Terézia-féle úrbáriumot alkalmazta a kettős földesuraság a hóstyák zselléreire. Az 1797. évi összeírás szerint a püspöki és káptalani részen elterülő külvárosokban élt összesen 2118 házas zsellér- és 277 házatlan zsellér-család, akiknek azonban semmi olyan haszonélvezetük nem volt, mint amilyenekkel a falun élő zsellérek rendelkeztek. A város pontos számításai szerint a külvárosokból befolyó összes úrbéri jövedelem legalább 17 333 forinttal csökkent volna, ha az uraságok a Mária Terézia-féle úrbárium szerint adóztatták volna a külvárosokat. Ezért nem vetette rá az uradalom a hóstyákra az úrbáriumot, hanem annál sokkal terhesebb szerződéssel sújtotta őket [154].

A kettős földesuraságból sem hiányzott az a törekvés, s valóban mindent elkövetett annak érdekében, hogy Eger polgárságának régi kiváltságait elsikassza s a várost a jobbágy-községek egységes kategóriájába süllyessze.

Hogy ez mégsem sikerült, egyrészt azon múltott, hogy Eger püspöki város polgársága nem szűnő osztályharcban — a feudális jog adta lehetőségekben kapaszkodva — kényszerítette a kettős földesuraságot a kizsákmányolás enyhítésére: másrészt az udvari politikának érdekében állott a polgárságot, mint adóalanyt a nemességgel szemben védelmébe venni [155].

UTÓSZÓ

Eger püspöki város a XIX. század első felében is mindent elkövetett annak érdekében, hogy felszabadulhasson a kettős földesuraság igája alól, még lehetőleg addig, míg az elnyomás és jogtalanság által el nem pusztul [156]. Az egriek 1807 március 31-én kelt felségfolyamodványukban azt írják a királynak: „Ha pedig végül is nem tudunk felsza-

badulni, azt mielőbb tudhassuk meg, hogy aztán boldogabban másutt kereshessük magunknak lakhelyet” [157].

De hiába volt a városnak minden erőfeszítése. Az 1804-ben érseki rangra emelkedett egri püspökök továbbra is makacsul szembesze-
gültek a város felszabadításával. Báró Fischer István érsek 1816-ban magából kikelve, tombolva, szikrázó szemekkel vágta a berendelt egri bíró arcába: „Keresik a királyi városságot, de tudják meg, hogy abból semmi sem lesz. . . mert én utolsó csepp véremig nem engedem és ha a rajtam való reverendámat eladom is, mégis megmutatom, hogy rajtam nem triumphálnak (diadalmaskodnak — Sz. I). . . Nem bánom, ha elpusztulnak is, kész vagyok minden jövedelmemet Egerből is elveszteni, csak erőt vehessek rajtok és megtörhessem őket” [158].

Ebben az időben járt Magyarországon Bronyovszkij Vladimir Bogdanovics orosz tengerészhadnagy, aki „Utazás Magyarországon” (1810) c. munkájában harsogó vádiratot szerkesztett a Habsburg önkényuralom és a feudális kizsákmányolás ellen, kemény, de igazságos vádiratot az egri püspökség ellen is. Amikor Egerben megfordult, éles szemmel vette észre itt azt a püspöki basáskodást és könyörtelen elnyomást, mely az akkori idők cári Oroszországát is jellemezte. Munkájában ír arról az egri papságról, „amely állandóan sokszorozza vagyónát és közügyekre való befolyását”. „A püspöki palota és néhány más, papok tulajdonában álló lakóház gyönyörű képet nyújt; a többi lakóház alacsony, szennyes, omladozó” [159]. Feltűnt az is az élesszemű orosz tengerészhadnagynak, — amikor báró Fischer érsekkel találkozott az egri Fő utcán —, hogy „az összes öt körülvevő lények közül csakis és kizárólag a lovak tűntek jóllakottaknak”. De azt is észrevette, hogy Egerben, ebben a „kis Rómában”, „a szegény nép, mely torkig van földesuraival, szüntelen harcban áll a püspöki hatalommal”. Bronyovszkij minden sajnálkozás nélkül hagyta el Egert, „melyre — szerinte — gög, fenhéjázás és lealacsonyító ellentétek jellemzők. A püspök és néhány kanonok önelégült emberek benyomását kel-
tették. . .” [160].

Az 1838 március 27-én kelt királyi leirat úgy rendelkezett, hogy a város és a földesuraság közötti viszonyt a Fenesy-féle szerződés értelmében szabályozzák. A kiküldött királyi biztos vizsgálata alapján a megyei törvényszék 1844 májusában kimondta, hogy a városi tisztújításnál a földesurak jelölési joga csak a bírói tisztre áll fenn, továbbá, hogy a Fenesy-féle egyezség pontjai nemcsak a fallal körülvett belvárosra, hanem a falakon kívüli külvárosokra is értendők. Ennek folytán a visszahelyezéseknek (repositionak) hosszú sorát kellett volna végrchajtani. De közbejött az 1848—49-es forradalom és szabadságharc, majd a világosi fegyverletétel után az osztrák uralmi rendszer. Így az 1695-ben kötött Fenesy-féle szerződés és az 1799-ben létrejött „suburbanus contractus” — a hóstyákra vonatkozóan — érvényben maradtak egészen 1854-ig.

Bartakovics Béla érsek, a káptalan és Eger város között 1854 december 10-én jött létre az ún. „örökös egyezség”. Ennek értelmében az uradalmak 50 000 ezüst forint készpénz lefizetése ellenében lemondtak a borkilencedről, a szőlőalji taksákról, s a város örökös birtokába bo-

csátották az addig haszonbérelt legelőket, a félévi bor és egész évi pálinka mérési, piaci és más jogélvezetekkel együtt. Megszűnt a belváros által addig fizetett évi 800 magyar forint census, s ami a külvárosok szempontjából igen lényeges; az uradalmak örökre lemondtak a külvárosi taksákról (suburbanus census.)

Ugyanakkor a püspökség és a káptalan az uradalmi pusztákon „mindenkit kizáró” tulajdonjogot nyert, „mellyek eránt Eger városának sem censuisticus, sem más bármilyen néven nevezendő követelése nem lehet, s fel nem marad, a melyek úgy az Egri volt Földes Uraságok... bármilyen néven nevezendő jogaik ellenében soha és semmiféle pert bármilyen szín alatt is a város nem kezdhet, vagy a fenlétét nem folytathatja...” [161].

Az évszázados birtokper a kettős földesuraság és Eger város között az 1854. évi örökös egyezségben tehát az uradalmak javára úgy dőlt el, hogy az Eger környéki puszták (prédiumok), melyeknek censuialisztikus használatáért és úrbéri állománnyá változtatásáért a város dolgozó népe annyit küzdött, végső soron nem úrbéri telkiséggé, hanem urasági földdé minősült át.

A külvárosok szegény zsellérnépe továbbra is földnélküli maradt egészen 1945-ig, a felszabadulásig. Az 1935. évi statisztikai adatok szerint Egerben az összes földbirtokok száma 4789 volt. Ebből az egy k. holdnál kisebb szántóföld nélküli földbirtokok száma 1925, a szántóföldes 1189, az 1—5 k. holdas földbirtokok száma pedig 1401-et és az 5—50 k. holdasoké 268-at tett ki. Vagyis az összes földbirtokoknak mintegy 65 százalékát tette ki az egy k. holdnál kisebb agrárproletár és 30 százalékát az 1—5 k. holdas félproletár és szegényparaszti gazdaságok száma [162]. „A birtokviszonyok nem valami szerencsések — állapítja meg Mészáros Ervin. A város érseki-, káptalani- és gr. Károlyi nagybirtok közé van beékelve, ép ezért nem tud terjeszkedni. A szőlők legnagyobbbrészt 1—5 hold terjedelműek... A bor értékesítése válságban van. A város az elszegényedés útján megy lefelé, nem segít ezen az 1896-ban idehelyezett dohánygyár sem, mely ma igen redukált személyzettel dolgozik. A városban más számottevő ipari vállalat nincs... A fényes múltú színmagyar város stagnálása szomorú dokumentuma a mai magyar életnek” [163].

Eger fejlődését gúzsba kötötte a püspök- és kanonok-földesuraság, az egri hősök városát „kis magyar Rómává”, „a gög, a fenhéjazás és lealacsonyító ellentétek városává” változtatta [164]. Találón festi meg a város klerikális hangulatát Sajó Sándor „Eger” c. költeményében: [165]

„Két oldalt halmok, síkra lankadón,
Kékfátylas Bükk észak távolán.
A völgy ölén a Liceum s a Dóm,
Kövekbe szépült hit és tudomány.

Mint anyakotlós kis csibéire,
Apró házakra sok torony vigyáz.
Harangszó leng a tájon messze
És minaretből néma ősi gyász.”

Nincs igaza a klerikális helytörténetírásnak, amikor azt emlegeti, Eger város nem tudja, mit cselekszik, amikor a szabad és királyi városi rangért küzd. A város dolgozó népe nagyon is tapasztalta saját bőrén, hogy mit jelentenek Egernek az Erdődyek, Barkóczyak, Eszterházyak és utódai. S ha a püspökök és néhány kanonok önelégült ember benyomását keltette is a „boldog és boldogító század”-nak nevezett XVIII. században, — no, és utána is —, ez a korszak vérrel és könnyel íródott az egri évkönyvekben. A gőgös kanonoki palotasor mögött ott lapultak meg a külvárosi szegények alacsony, szennyes, omladozó lakóházai, mint árnyak a fény mellett. Így maradt Eger a felszabadulásig a „feudálkatolicizmus” fellegvára, „urak és papok városa”.

Eger város fejlesztését, jövőtlen kisvárosból virágzó várossá való fejlesztését az 1552-es egri hőöket magának mintaképül tekintő, szocializmust építő, új arcú dolgozó népünk valósítja meg.

J E G Y Z E T E K

- [1]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 5.
- [2]. *Iványi Emma*: A Habsburg-állam és a katolikus klérus a parasztság viszonylagos vallásszabadsága ellen, Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon 1711—1790. Bp., 1952. 97. l.
- [3]. Szederkényi, Heves vármegye története, IV. köt. 179—180. l.
- [4]. *Marczali Henrik*: Magyarország története II. József korában, Bp., 1888, I. köt. 22. l.
- [5]. *Soós Imre*: Heves megye benépesülése a török hódoltság után, Heves megyei füzetek, 3. sz. Eger, 1955, 26—28. l.
- [6]. Szederkényi, Heves vármegye története, IV. köt. 232. l.
- [7]. Szmracsányi, Eger művészetéről 66. l.
- [8]. *Gorové László*: Eger város története, Tudományos Gyűjtemény, 1826, XI. füzet., *Szmracsányi Miklós*: Eger művészetéről, Bp., 1937. „*Breznay Imre*: Eger múltjából, I. köt. Eger, 1926., *Breznay Imre*: Eger a XVIII. században, I—II. köt., Eger, 1933—34., *Meszlényi Antal*: Az egri érsekség felállítása és a kassai és szatmári püspökségek kihasználásának története, Bp., 1938.
- [9]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 7. Eger város rövid ismertetése., Egri ér. gazd. lt. Liber II. Urbarium Bonorum Episcopatus Agriensis, praeprimis ab anno 1703-usque 1712 Episcopi Stephani Telekesy.
- [10]. Egri ér. gazd. lt. Acta elibertationalia, VI/127. Liber 17. 26. l., Liber 19. 266. l., Uo. Libri-sorozat: okmánykönyvek, rakt. sz. 19. Agriensem civitatem et cives concernentia acta, 1695—1756, 284. l.
- [11]. Breznay Imre: Eger a XVIII. században, Eger, 1933. I. köt. 154. l.
- [12]. Egri ér. gazd. lt. Libri-sorozat: okmánykönyvek, rakt. sz. 18. Liber 18. Agriensium civium differentiae cum dominio episcopali, 1723—1750, 59—60. l.
- [13]. *Schwartner, Martin*: Statistik des Königreichs Ungern, Pest, 1798, 112—113. l., *Mályusz Elemér*: A magyarországi polgárság a francia forradalom korában, A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve, I. évf. Bp., 1931, 227. l.
- [14]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 1. Summarius Extractus Fundorum et Incolarum Agriensium, 1724. nov. 12.
- [15]. Breznay, Eger a XVIII. században, II. köt. 170—182. l.
- [16]. Breznay, Eger a XVIII. században, II. köt. 172. l.
- [17]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 3.—1849. szept. 27.
- [18]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 5.—1840. aug. 7.

- [19]. Breznay, Eger a XVIII. században, II. köt. 170—182. l., EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 7.—1824.
- [20]. *Eckhardt Ferenc*: A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában. Bp., 1922. 211. l.
- [21]. Egri érs. gazd. lt. Libri-sorozat: okmánykönyvek, rakt. sz. 19. Liber 19. Agriensem civitatem et cives concernentia acta, 1695—1756, 313—326. l.
- [22]. Soós, A pobbágyföld sorsa Heves megyében 98—99. l.
- [23]. Gorove, Eger 216—217. l., Szederkényi, Heves vármegye története, IV. köt. 163—164. l.
- [24]. Egri érs. gazd. lt. Libri-sorozat: okmánykönyvek, rakt. sz. 19. Liber 19. Agriensem civitatem et cives concernentia acta, 1695—1756, 222—223. l.
- [25]. Uo. 214—219. l.
- [26]. Uo. 220—221. l.
- [27]. Szederkényi, Heves vármegye története, IV. köt. 244—246. l.
- [28]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 3., U. o. Fasc. 8.—1824. nov. 28.
- [29]. Egri érs. gazd. lt. Libri-sorozat: okmánykönyvek, rakt. sz. 17. Liber 17. Agriensi cum civitate transactiones et differentiae episcoporum, 45—62. l.
- [30]. EÁL Eger városi iratok, 1822. Nr. 1166., Uo. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 1. Executionales causae urbarialis Agriensis nec non gravaminum extra eandem causam positorum.
- [31]. Egri érs. gazd. lt. Libri-sorozat: okmánykönyvek, rakt. sz. 18. Liber 18. Agriensium civium differentiae cum dominio episcopali 1723—1750, 113—118., 96—99., 228—234. l.
- [32]. Uo. 90—92. l.
- [33]. Szabó, Eger város múltjából 143. l., Szmrecsányi, Eger művészetéről 7. l., Breznay, Eger a XVIII. században, I. köt. 133. l., *Szmrecsányi Miklós*: III. Károly császár és király arcképe a városházán, Eger, 1930. febr. 16. sz.
- [34]. Egri érs. gazd. lt. Jogbiztosító iratok, rakt. sz. 338. Fasc. Z. 363. A. L.
- [35]. Breznay, Eger a XVIII. században, I. köt. 150. l. „A polgármesteri tisztség, úgy látszik tulajdonképpen azonos volt a városi gazdasági felügyelővel, vagy város-gazdai tiszttel, amelyet legtöbbször „Fürminder” névvel találunk a városi jegyzőkönyvekben. Később mintha a tribunus plebis hatásköre is evvel lett volna megegyező, csak némi bővítéssel”.
- [36]. Az egriek 1745. évi tumultusára vonatkozóan: Egri érs. gazd. lt. Libri-sorozat: okmánykönyvek, rakt. sz. 17. Liber 17. Agriensi cum civitate transactiones et differentiae episcoporum, 68—102. l., Uo. Jogbiztosító iratok, rakt. sz. 338. Fasc. Z. Nr. 363. A. 5. — Processus Fisci Dominalis adversus Tumultuantes Agrienses in Anno 1745 motus., Uo. Jogbiztosító iratok, rakt. sz. 338. Fasc. Z. 363. Acta tumultuantium Agriensium, et sylvarum Dominalium succisionem atque devastationem per Incolas Agrienses tentatam, concernentia., EÁL Eger városi lt. Városi Tanács Jkv. 1745, 10—15. l.
- [37]. Egri érs. gazd. lt. Jogbiztosító iratok, rakt. sz. 338. Fasc. Z. Nr. 363. A. 5.
- [38]. Uo.
- [39]. Uo.
- [40]. Uo. Jogbiztosító iratok, rakt. sz. 338. Fasc. Z. 363. A. I.
- [41]. Uo.
- [42]. Szederkényi, Heves vármegye története, IV. köt. 244 l.
- [43]. Egri érs. gazd. lt. Libri-sorozat: okmánykönyvek, rakt. sz. 84. Liber 84. Paria Transactionum diversarum Episcopatus Agriensis cum V. Capitulo et Civitate Agriensi, 32—35. l.
- [44]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 1. Sérelni pontok Barkóczy püspök ellen.
- [45]. EÁL Eger városi lt. Városi Tanács Jkv. 1747. 69. l.
- [46]. EÁL Eger városi iratok, 1786. Nr. 153.—1786. aug. 10.
- [47]. Szmrecsányi, Eger művészetéről 63—76. l.
- [48]. Egri érs. gazd. lt. Libri-sorozat: okmánykönyvek, rakt. sz. 84. Liber 84. Paria Transactionum diversarum Episcopatus Agriensis cum V. Capitulo et

- Civitate Agriensi, 36—64. l., Uo. Jogbiztosító iratok, rakt. sz. 338. Fasc. 3. Nr. 363. A. 3. — Litterae Episcopi Agriensis ad Communitatem Agriensem.
- [49]. Uo.
- [50]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 5.—1840. aug. 7., Szederkényi, Heves vármegye története, IV. köt. 244—246. l.
- [51]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 1. Transastio Barkócziana, 1750. ápr. 15.
- [52]. EÁL Közgy. jkv. 1750. 478. sköv. 1.
- [53]. Uo., L.: Szederkényi, Heves vármegye története, IV. köt. 245. l.
- [54]. EÁL Eger városi iratok, 1751. Nr. 72. Eger városának a földesuraság ellen folytatott ügyében tiltakozó levele (contradictio).
- [55]. Egri érs. gazd. lt. Libri-sorozat: okmánykönyvek, rakt. sz. 18. Liber 18. Agriensium civium differentiae cum dominio episcopali, 1723—1750, 59—60. l.
- [56]. Uo. 49—52. l. Az egri szabó céh a kir. kommisszióhoz.
- [57]. Uo. 111—112. l.
- [58]. Uo. 145—149. l.
- [59]. Uo. 80—86., 96—99. l.
- [60]. Uo. 69—70. l.
- [61]. Egri érs. gazd. lt. Libri-sorozat: okmánykönyvek, rakt. sz. 17. Liber 17. Agriensi cum civitate transactiones et differentiae episcoporum, 138. l. Extractus literarum P. Josephi Majos, Vienna (Bécs), 1755. okt. 10.
- [62]. Egri érs. gazd. lt. Libri-sorozat: okmánykönyvek, rakt. sz. 18. Liber 18. Agriensium civium differentiae cum dominio episcopali, 1723—1750, 247—248. l.
- [63]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 1. Mária Terézia levele Heves megyéhez, 1756. márc. 29.
- [64]. Egri érs. gazd. lt. Libri-sorozat: okmánykönyvek, rakt. sz. 18. Liber 18. Agriensium civium differentiae cum dominio episcopali, 1723—1750. 278—279. l. Sztariczky Gábor levele Nádasdy Lipót kancellárhoz.
- [65]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 3. Informativus Conspectus.
- [66]. Szmracsányi, Eger művészetről 107—108. l.
- [67]. *Thirring Gusztáv*: Magyarország népessége II. József korában, Bp., 1933, 132—133. l.
- [68]. Egri érs. gazd. lt. Jogbiztosító iratok, rakt. sz. 331. Fasc. R. Nr. 326. h. Instantia Agriensium suae Majestati, Bécs, 1788 júl. 25.
- [69]. Breznay, i. m. I. 242., EÁL Helytartó tanács 1470/1795. sz. intimatuma, Uo. márc. 72/19. sz.
- [70]. Tudományos Gyűjtemény, 1837, XII. köt. 47. l., *Szabó Ignác*: Eger város múltjából, Eger, 1898, 7. l., Breznay, Eger a XVIII. században, I. köt. 242. l.
- [71]. Gorové, Eger városának története 285. l.
- [72]. *Takáts Gyula*: A szömörce atarásról és a tobokosokról, Ethnographia, LXVII. évf. 4. sz. Bp., 1956. 579—592. l. „A szömörceinek jelentős szerepe volt és most is van azokban a mesterségekben, amelyek a bőrök feldolgozásával foglalkoznak... puha, lágy bőrt ad, főleg finom bőrök cserzésére használják. Ezzel a szömörccével érlelve készítették a tobokok a kecskebőrökből a finom puha szattyánt, és a kevésbé puha kordoványt (kordován bőrt).”
- [73]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 5. 1840. aug. 7.
- [74]. *Fényes Elek*: Magyarország geographiai szótára, Pest, 1851. I. köt. 294. l.
- [75]. *Ruzsás Lajos*: (ism.) Szántó Imre: Eger püspöki város úrbéri és felszabadulási pere a XVIII. században, Századok, 1955, 1. sz. 142—143. l.
- [76]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 7. Eger város ügyeinek rövid ismertetése.
- [77]. Egri érs. gazd. lt. Acta elibertationem civitatis Agriensis tangentia 1690—1840. Extractus Declarationis per utrumque terrestre Dominium, in merito petitae per Agrienses Elibertationis I. Reg. Politico-Camerali Commissioni mixtae Anno 1818 mense Septembrii datae. „...Dum Incolae Agrienses per Elibertationem suam Praedia consequi intendunt, satis produnt, se non

de promovendo Commercio. de perficiendis artefactis, qui tamen L. R. Civitatem principalis scopus est, sed agenda potius Oeconomica sua rurali sollicitos esse.”

- [78]. Breznay, Eger a XVIII. században, II. köt. 304—312., 323—324. l.
- [79]. Uo. II. köt. 306. l.
- [80]. Uo. II. köt. 312. sköv. 1., Vö. P. Zsigmond Pál: Az eredeti tőkefelhalmozás Magyarországon, Bp., 1952, 133—137. l.
- [81]. Zsatkovics Kálmán: Az egri befolyás és az ellen vívott harc a munkácsi görög szertartású egyházmegye történetében, Századok, 1884, 680., 766., 839. l., Bihari, Fejczetek az egri szerbek és görögök történetéből 433—445. l.
- [82]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 5.—1840. aug. 7., Marczali Henrik, Magyarország története II. József korában, Bp. 1888. I. köt. 197. Marczali megállapítása szerint Eger mint egyházi közigazgatási központ és nagy bortermő hely, aránylag kevésbé gyarapodott a XVIII. században a többi városokhoz viszonyítva.
- [83]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 9. Felszabadulás (elibertatio) ellen Luprik Károly előterjesztése a N. Tanácshoz.
- [84]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 5.
- [85]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 3. Responsa ad 9 Puncta., Uo. Fasc. 1. Városi közgyűlési végzés de dato 20-ac Junii 1771 az eránt, hogy Brunswik kir. biztos úrnak kinyilatkoztatják, miként a Fencsy szerződés mellett akar a város maradni.
- [86]. Uo. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 3. Responsa ad Puncta.
- [87]. Uo. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 2.—1772.
- [88]. Breznay, i. m. I. 144—145. l.
- [89]. Csizmadia, 21, 24—26. l.
- [90]. Uo. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 5.
- [91]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 7. Eger város ügyeinek rövid ismertetése.
- [92]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 4. 1788. jún. 23.
- [93]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 5.
- [94]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 7. Eger város ügyeinek rövid ismertetése.
- [95]. EÁL Eger városi iratok, 1789. Nr. 283.
- [96]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 4. 1787. május 4.
- [97]. EÁL Eger városi iratok, 1786. Nr. 153. Puncta gravaminum per querulantes Agrienses contra utrumque Dominatum Terrestralem suae Majestati, 1786. aug. 10.
- [98]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 4. 1787. május 1.
- [99]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 5.
- [100]. Csizmadia, 23. l.
- [101]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 7. Eger város ügyeinek rövid ismertetése.
- [102]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 2. 1787. május 23.
- [103]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 5.
- [104]. Uo.
- [105]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 8., ad Nr. 480. Gravamen V. Abusus Sedium Dominalium.
- [106]. Uo. Gravamen I. et II. Caducitas et onus Tutelae.
- [107]. EÁL Eger városi iratok, 1786. Nr. 153. Puncta gravaminum per querulantes Agrienses contra utrumque Dominatum Terrestralem suae Majestati, 1786. aug. 10.
- [108]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 4. 1788. jún. 23., Uo. Fasc. 5. 1840. aug. 7.
- [109]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 4. 1788. jún. 23.

- [110]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 7. 1824. Eger Városa felszabadulásbeli dolgában... Felszámolás iránt, Eger Városának alázatos útmutató Észrevételei.
- [111]. Marczali, Magyarország története II. József korában, II. köt. 105. sköv. 1.
- [112]. Magyarország története 1526—1790, Bp., 1958, 411—413. l.
- [113]. Uo.
- [114]. Marczali, Magyarország története II. József korában, II. köt. 156., 179—180. l.
- [115]. Marczali, i. m. 284—285. l., Szederkényi, Heves vármegye története, IV. köt. 301—302. l.
- [116]. Abafi Lajos: Dayka Gábor költeményei, Bp. 1880, 91—92. l., Dayka Gábor Szaitz Leó ellen írt gúnyversei: Esdeklés és Fohász.
- [117]. Szederkényi, Heves vármegye története, IV. köt. 301—302. l.
- [118]. Benda Kálmán: A magyar jakobinus mozgalom története, Bp. 1957. 16—17. l.
- [119]. Szederkényi, Heves vármegye története, IV. köt. 284—285. l.
- [120]. OL. Kanc. Acta Gen. 2750, 3806/1789.
- [121]. Uo. 7330/1789. sz.
- [122]. Uo. 13 119/1789. sz. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 4. 1789. dec. 29. Almásy Pál főispán, kir. commissarius Eger városának. Coram vero plebe et tota Communitate die 7. Jan. 1790. in curia civica publicata., Uo. Eger Városi Tanács Jkv. 1790. Nr. 17., Uo. 1790. Nr. 46.
- [123]. Szederkényi, Heves vármegye története, IV. köt. 301—302. l.
- [124]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 2. Eliberationalis ügyben a kir. vegyes bizottság üléseinek jegyzőkönyvei, 1789. aug. 24.
- [125]. Uo.
- [126]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 4. 1789 jan. 26. Eger püspöki város „nemesebb, okosabb és vagyonosabb” lakosai a városi tanácshoz, 1789 jan. 28., A T. Kir. Subdelegált Commissiohoz a Királyi Város kérése ellen feltett okai az Ellenkező belül írott Egri Lakosoknak, 1789. jan. 29. A városi tanács a contradictorok ellen.
- [127]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 2. Gróf Eszterházy Károly egri püspök és Miklósi Ferenc egri nagyprépost Eger város bírójának és tanácsának, 1789 febr. 22.
- [128]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 4. 1789. dec. 29. Almásy Pál főispán, kir. commissarius Eger városának. „...Da ich entschlossen bin, diese Stadt zur Freistadt zu erheben”.
- [129]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 2. 1789. aug. 24.
- [130]. Szabó, Eger város múltjából 78—83. l.
- [131]. Benda, A magyar jakobinus mozgalom története 10. l.
- [132]. Kató István: A magyar jakobinus mozgalom, Bp., 1951. 10. l.
- [133]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 5.
- [134]. Szántó Imre: Parasztmozgalmak Heves és Külső-Szolnok megyében 1790—1795, Eger 1955, 11—15. l.
- [135]. Egri érs. gazd. lt. Jogbiztosító iratok, rakt. sz. 331. Fasc. R. Nr. 326. Egri Történetek és valóságok.
- [136]. EÁL Eger városi iratok, 1792. Nr. 163. A maklári hóstya két fertálybeli lakosok panaszai, 1792. jan. 10.
- [137]. Egri érs. gazd. lt. Jogbiztosító iratok, rakt. sz. 331. Fasc. R. Nr. 326. Egri Történetek és valóságok.
- [138]. EÁL Eger városi iratok, 1792. Nr. 163. A felnémeti fertálybeli lakosok panaszai, 1791. dec. 29.
- [139]. Uo. Szent János 2-ik fertálybeli lakosok panaszai, 1792. febr. 9.
- [140]. Uo. Czifra-hóstyai gazdák panaszai, 1791. dec. 31.
- [141]. EÁL Eger városi lt. Városi Tanács Jkv. 1792. Nr. 34., 51., 55., 79., 205., 222., 226., 342., 404.
- [142]. EÁL Eger városi iratok, 1792. Nr. 163. Investigatio super exorto Tumultu et violentia per quosdam Agrienses in Aree die 7. Jan. perpetrata.

- [143]. Uo.
- [144]. Magyar Hirmondó, 1792. I. 78—79., 329. l.
- [145]. Uo.
- [146]. EÁL Eger városi iratok, 1792. Nr. 163. Eger város bírása és tanácsa Eszterházy Károly püspökhöz, 1792. jan. 11.
- [147]. Mályusz Elemér: Sándor Lipót főherceg nádor iratai. Bp., 1926. 506. l.
- [148]. EÁL Eger városi iratok, 1792. Nr. 26.
- [149]. EÁL Eger városi iratok, 1792. Nr. 229.
- [150]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 7. Eger város ügyeinek rövid ismertetése.Végre 1795-ben az úrbéri perben Királyi kegyes Resolutio keletkezett, — de minthogy a végetlen külön szerű alkalmi panaszokból alakított per nem a szerződés megtartásában állani kellett törvényes alapra építetett, hanem, hol a szerződés, hol Törvény Czákeivel, hol ususra hivatkozásokkal támogatott, s a sérelmek kifejtésében kívántatott rendszer is mellőztetett, az ügy érdemileg el nem intéztethetvén — a Pör fő alapjára, a szerződési határ kérdésére nézve, a Város mintha tulajdonosságot (proprietas) keresetl volna, a törvény útjára utasítatott, — egyéb mellékes pontokban pedig, a Város határából kiszaggatott helyek, majd Curialis puszláknak nevezetnek, majd ismét a bor 9-ed és 10-ed megállapításával szerződésbelieknek ismertetnek, — eszerint a végrehajtásban annyi akadályok gördülének elő, hogy azokból ismét egy végetlen, újabb ügy nevezett Urbarialis—Exccutionalis per keletkezett, mely ismét által folyt a megújított Elibertationalis pörbe, — mit azon 1838-ik évben keletkezett... véghatározatával döntött el a kegyes Fejedelem, hogy Eger Várossát több tekinteteknél fogva Királyi Várossá nem nevezheti ugyan, azonban sérelmei megszüntetésére Fenesyféle szerződést a maga eredeti épségében megtartani rendeli, — ennek pedig végrehajtását, vagyis a Fenesy szerződésnek, mennyiben az meg nem tartatnék, megtartása eszközölését T. Heves Megyének meghagyá, — sőt utóbb a Királyi Bizottságnak is különös teendőjéül tűzé...”
- [151]. Egri érs. gazd. lt. rakt. sz. 2027. Acta elibertationem civitatis Agriensis tangentia. 1690—1840. VI/128. Benigna Resolutio Regia., EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 1—1799. aug. 14.
- [152]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 8. Gravam III-um De praejudicioso Contractu suburbano Anni 1799. „...specificata Suburbia. sua in Terreno Civitatis jacentia, ab omnibus aliis praestationibus, quam quae Transactionetenus pactata sunt, esse immunia”.
- [153]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 1. Suburbanus contractus. 1799. szept. 12.
- [154]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 8. Contra Combinatorium, 1799.
- [155]. Csizmadia, 11. l.
- [156]. Szederkényi, Heves vármegye története, IV. köt. 333., 383. l.
- [157]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 2. 1807. „...elibertatur, antequam desoletur, ac sub tantis oppressionibus injuriisque concidat... Si vero elibertari denique non potest, nos idipsum quo prius scire, sucque dein feliciores alibi nobis sedes quaerere valeamus...”
- [158]. EÁL Eger városi lt. Felszabadulási és úrbéri periratok, Fasc. 3. Eger. 1816. szept. 28. Végh János levele Kovács Jánoshoz.
- [159]. Bronyovszkij, Vladimir: Utazás Magyarországon (1810). Új Könyvtár, 27. sz. Bp., é. n. 72., 121. l.
- [160]. Uo. 73., 76. l.
- [161]. EÁL Egri megyefőnöki iratok, 318/1860.—1854. dec. 10.
- [162]. M. Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 99. köt. Bp., 1936. 242. l.
- [163]. Mészáros, Eger város települése 35—36. l.
- [164]. Bronyovszkij, Utazás Magyarországon 73., 76., 121. l.
- [165]. Eger, 1931. júl. 23. sz.